

TAASISI YA ELIMU TANZANIA

**MWONGOZO REKEBIFU WA MWALIMU WA KUFUNDISHIA
MWANAFUNZI MWENYE UZIWIKUTOONA KATIKA ELIMU
YA MSINGI HATUA YA I-III**

2021

© Taasisi ya Elimu Tanzania, 2021

Toleo la Kwanza 2021

ISBN: 978 - 9987-09-359-5

Taasisi ya Elimu Tanzania
Kitalu Na.686, Barabara ya Bagamoyo
S.L.P 35094
Dar es Salaam

Simu: +255735041170/+255735041168

Baruapepe: director.general@tie.go.tz

Tovuti: www.tie.go.tz

Mwongozo huu urejelewe kama: Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia. (2021). Mwongozo Rekebifu wa Mwalimu wa Kufundishia Wanafunzi wenyewe Uziwikutoona katika Elimu ya Msingi Hatua I-III. Dar es Salaam: Taasisi ya Elimu Tanzania.

Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kunakili, kurudufu, kuchapisha, kutafsiri wala kutoa mwongozo huu kwa namna yoyote ile bila idhini ya maandishi kutoka Taasisi ya Elimu Tanzania.

Idhini

Mwongozo Rekebifu wa Mwalimu wa Kufundishia Mwanafunzi mwenye Uziwikutoona katika Elimu ya Msingi Hatua ya I-III umeandaliwa ili kumjengea mwalimu uwezo wa kujianaa kikamilifu kabla ya kuingia darasani. Pia, mwongozo huu utamsaidia mwalimu kuwawezesha wanafunzi wenyewe uziwikutoona kujenga umahiri unaolengwa katika suala zima la ufundishaji na ujifunzaji ndani na nje ya darasa.

Mwongozo huu rekebifu, umeidhinishwa kuwa ni wa Elimu ya Msingi kwa Mwanafunzi mwenye Uziwikutoona.

Dkt. Lyabwene M. Mtahabwa
Kamishna wa Elimu

Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia,
Mji wa Kiserikali – Eneo la Mtumba
Mtaa wa Afya
S.L.P 10
40479 Dodoma.

Simu: + 25526293533
Nukushi: +255222113271
Tovuti: www.moe.go.tz

Yaliyomo

Idhini	iii
Shukurani	vi
Vifupisho.....	vii
Utangulizi	
Usuli	1
Sura ya Kwanza	
Utumiaji wa stadi za mawasiliano katika jamii	5
Sura ya Pili	
Utumiaji wa stadi za kujimudu	18
Sura ya Tatu	
Ukuzaji wa stadi za kusoma, kuandika na kuhesabu (KKK)	34
Sura ya Nne	
Utumiaji wa stadi za ujasiriamali katika uzalishaji mali	49
Sura ya Tano	
Ukuzaji wa stadi za michezo na sanaa	61

Sura ya Sita

Utumiaji wa TEHAMA katika mawasiliano	76
Viambatisho	85
Kiambatisho 1: Mwongozo wa uchunguzi na utumiaji wa milango ya fahamu kwa ujifunzaji	85
Kiambatisho 2: Uandaaji wa azimio la kazi na andalio la somo.....	89
Kiambatisho 3: Uandaaji wa mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona	95
Kiambatisho 4: Fomu ya Tathmini ya Mpango Binafsi wa Kielimu	99
Kiambatisho 5: Mfano wa Ratiba ya Masomo Hatua I	100
Kiambatisho 6: Fomu ya Taarifa ya Maendeleo ya Mwanafunzi mwenye Uziwikutoona	101
Faharasa	102
Marejeleo	103

Shukurani

Taasisi ya Elimu Tanzania (TET) inatoa shukurani za pekee kwa Shirika lisilo la kiserikali la Sense International Tanzania (SITZ) kwa kufadhili uboreshaji wa mwongozo huu. Aidha, TET inatoa shukurani za pekee kwa Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia (WyEST) kwa kusimamia kwa karibu zoezi zima la uboreshaji wa mwongozo huu. Pia, TET inatoa shukurani kwa Kurugenzi ya Elimu Maalumu katika Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (OR-TAMISEMI), Chuo Kikuu Huria cha Tanzania (CKHT), Chuo cha Ualimu Elimu Maalumu Patandi, Baraza la Kiswahili Tanzania (BAKITA), Ofisi ya Mthibiti Ubora wa Shule na Vyuo (Kitengo cha Elimu Maalumu – Ilala), Shule ya Msingi Uhuru Mchanganyiko (Kitengo cha Viziwiwasioona) na Shule ya Msingi Kiwanja cha Ndege (Kitengo cha Viziwi - Morogoro) kwa michango yao katika kufanikisha utayarishaji wa mwongozo huu.

Mwisho, Taasisi inawashukuru Wakuza Mitaala pamoja na wadau wengine wote walioshiriki kwa namna moja au nyingine katika kuandaa mwongozo huu.

Dkt. Aneth A. Komba

Mkurugenzi Mkuu

Taasisi ya Elimu Tanzania

Vifupisho

CBM	“Christoffel – Blinden Mission”
CD	“Compact Disc”
DVD	“Digital Versatile Disc”
KKK	Kusoma, Kuandika na Kuhesabu
LAT	Lugha ya Alama ya Tanzania
OR – TAMISEMI	Ofisi ya Rais Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa
SHIA	“Solidarity Human Rights Inclusion and Accessibility”
SITZ	“Sense International Tanzania”
TET	Taasisi ya Elimu Tanzania
TEHAMA	Teknolojia ya Habari na Mawasiliano
THT	Tafakari, Husisha, Tumia
UKIMWI	Upungufu wa Kinga Mwilini
UVIKO – 19	Ugonjwa wa Virusi vya Korona – 19
VVU	Virusi vya UKIMWI
WyEST	Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia
CKHT	Chuo Kikuu Huria cha Tanzania
STT	Shirika la Takwimu la Taifa

Utangulizi

Usuli

Hali ya ufundishaji katika vitengo vya wanafunzi wenyе uziwikutoona katika shule maalumu na shule jumuishi za msingi imekuwa na changamoto kutokana na kukosekana kwa mwongozo wa mwalimu wa kumfundishia mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Ili kutatua changamoto za ufundishaji na ujifunzaji wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona WyEST kwa kushirikiana na TET, wamekuandalia wewe mwalimu mwongozo rekebifu wa kufundishia mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika shule za msingi Hatua ya I-III. Aidha, mwongozo huu, umeandaliwa ili kumjengea mwalimu uwezo wa kujiandaa kikamilifu kabla ya kuingia darasani ili aweze kuwawezesha wanafunzi wenyе uziwikutoona kujenga umahiri uliokusudiwa katika suala zima la ufundishaji na ujifunzaji ndani na nje ya darasa.

Mwalimu unasisitizwa kuelewa aina ya wanafunzi wenyе uziwikutoona ulionao darasani kabla ya kutumia muhtasari rekebifu, vitabu vya kiada na ziada katika kuandaa azimio la kazi, mpango binafsi wa kielimu wa mwanafunzi na andalio la somo. Katika ufundishaji, mwalimu unashauriwa kutumia mtindo wa ujenzi wa umahiri mmoja wa somo katika hali rekebifu "*Theme based teaching*" kwa kuchopeka stadi za masomo kadhaa katika andalio la somo moja. Aina hii ya ufundishaji itafanikiwa sana endapo mwalimu utatumia kila tendo afanyalo mwanafunzi kama ni fursa ya ujifunzaji na kila ujifunzaji na ufundishaji ufanyike kwa vitendo. Aidha, namna ya unyumbulishaji wa umahiri imefafanuliwa katika uchambuzi wa vitendo vya ufundishaji na ujifunzaji katika kila stadi inayokusudiwa kujengwa.

Dhana ya uziwikutoona

Uziwikutoona ni hali ya mtu kuwa na changamoto ya kutosikia na kutoona kwa pamoja. Mtu mwenye changamoto hizi huitwa kiziwiasiyeona. Watu hawa wamegawanyika katika aina tano ambazo ni uziwikutoona kabisa, uziwi na uoni hafifu, uziwi hafifu na kutoona kabisa, uziwikutoona wastani, na uziwikutoona wenyе ulemavu mwengine. Viwango vya changamoto za uoni na usikivu hutofautiana kati ya mwanafunzi kiziwiasiyeona mmoja na mwengine. Uziwikutoona unaweza kuambatana na changamoto nydingine kama vile; ulemavu wa akili, usonji na changamoto za matamshi. Hali hii husababisha mkwamo katika mfumo wa mawasiliano, ujenzi wa dhana maono na dhana sikizi, uhusiano katika jamii na ujungeaji. Hivyo, Kiziwiasiyeona asiyе na changamoto za ulemavu mwengine kwa kawaida huwa hana tatizo katika ubongo wake zaidi ya kuwa na changamoto katika mawasiliano na ujungeaji kutokana na ulemavu alionao. Ni vyema ifahamike kwamba, hali ya uziwikutoona inategemea kiwango cha athari za usikivu na uoni kwa mtu.

Takwimu kutoka Shirika la Takwimu la Taifa (NBS) kuhusu elimu kwa wanafunzi wenyе uziwikutoona za mwaka 2012, 2016, 2018, 2019 na 2020 zinaonesha kuwa wengi wa wanafunzi hao wamechanganywa katika madarasa jumuishi. Ufundishaji na ujifunzaji

wa wanafunzi wenye uziwikutoona unahitaji mbinu na mikakati maalumu kutokana na kuwa kila mmoja ana changamoto za kipekee zisizofanana na mwingine hata wakiwa katika kundi moja la kiwango cha ulemavu. Hivyo, utofauti wa wanafunzi wenye uziwikutoona husababisha ugumu wa kuwafundisha kupitia mfumo wa kawaida wa elimu. Hata hivyo, wanafunzi wenye uziwikutoona wenye baki ya milango ya fahamu ya ujifunzaji ambao watamudu kujifunza kwa kujitegemea na kupata uzoefu wa kutosha, wanaweza kujumuishwa kwenye madarasa jumuishi ya shule za msingi huku wakipatiwa afua stahiki.

Aina za uziwikutoona

Uziwikutoona umegawanyika katika aina tano ambazo ni:

(a) Uziwikutoona kabisa

Ni hali ya kutosikia kabisa na kutoona kabisa

(b) Uziwi na uoni hafifu

Ni hali ya kutosikia kabisa na uoni hafifu

(c) Uziwi hafifu na kutoona kabisa

Ni hali ya kusikia kidogo na kutoona kabisa

(d) Uziwikutoona wastani

Ni hali ya kusikia wastani na kuona wastani

(e) Uziwikutoona wenye ulemavu mwingine

Ni hali ya milango ya fahamu ya uoni na usikivu kushindwa kufanya kazi inapochangamana na ulemavu mwingine.

Historia ya elimu kwa wanafunzi wenye uziwikutoona nchini Tanzania

Elimu kwa wanafunzi wenye uziwikutoona nchini Tanzania ilianza mwaka 1993 katika kitengo cha elimu maalumu cha Shule ya Msingi Uhuru Mchanganyiko iliyoko Jiji la Dar es Salaam. Kitengo hiki kilanza kwa kuandikisha wanafunzi wawili, mvulana mmoja na msichana mmoja. Darasa la kwanza la wanafunzi hawa wawili wenye uziwikutoona lilianzia katika ofisi ya mwalimu. Mwalimu Medrine Gambo na Anjelika Mtwale ndiyo waliokuwa walimu wa kwanza wa wanafunzi hao. Mnamo mwaka 1994, wanafunzi wawili wenye uziwikutoona wavulana waliongezekwa na ndipo darasa rasmi lilifunguliwa kwa ufadhili wa shirika lisilo la kiserikali la “Solidarity Human Rights Inclusion and Accessibility (SHIA)” kwa kushirikiana na Serikali chini ya Wizara ya Elimu.

Serikali kwa kushirikiana na mashirika ya SHIA na “Christoffel-Blindenmission (CBM)” walianzisha vitengo viwili (2) mwaka 2005 katika Shule ya Msingi Iringa Viziwi na Shule ya Msingi Mugeza - Viziwi. Uanzishwaji wa vitengo hivyo ulikwenda sambamba na mpango wa kuwaandaa walimu kwa njia ya semina za mafunzo kazini ili waweze

kumudu ufundishaji na ujifunzaji wa wanafunzi wenyewe uziwikutoona kwa ushirikiano na shirika la “Perkins International” la Marekani.

Mwaka 2006, shirika la “Sense International Tanzania (SITZ)” lilipokea kutoka kwa SHIA na kuendelea kushirikiana na serikali katika kuboresha utoaji wa elimu kwa wanafunzi wenyewe uziwikutoona. Shirika hili kwa kushirikiana na TET lilianza mchakato wa kupata mtaala kwa ajili ya wanafunzi wenyewe uziwikutoona. Aidha, mwaka 2010 TET kwa kushirikiana na SITZ walifanya utafiti kubaini uhitaji wa mtaala huo kwa ajili ya wanafunzi wenyewe uziwikutoona.

Sambamba na utafiti huo, shirika la SITZ liliendelea kushirikiana na Serikali katika kuongeza vitengo hivyo hadi kufikia kumi (10) mwaka 2013. Vitengo hivyo ni Shule ya Msingi Uhuru Mchanganyiko (Dar es Salaam), Shule ya Msingi Mugeza Viziwi (Bukoba), Shule ya Msingi Viziwi (Iringa), Shule ya Msingi Mwanga Viziwi (Kilimanjaro), Shule ya Msingi Buguruni Viziwi (Dar es Salaam), Shule ya Msingi Masasi Mchanganyiko (Lindi), Shule ya Msingi Msandaka Viziwi (Kilimanjaro), Shule ya Msingi Dongobesh Viziwi (Manyara), Shule ya Msingi Njombe Viziwi (Njombe) na Shule ya Msingi Tumaini Viziwi (Singida).

Matokeo ya utafiti yalionesha kuwapo na uhitaji wa mtaala rekebifu kwa ajili ya wanafunzi wenyewe uziwikutoona kwani kila kitengo kilionekana kufundisha maudhui ya aina tofauti kulingana na uwezo na ujuzi wa mwalimu, na hivyo kulazimu TET kwa ufadhili wa SITZ kuandaa kisawidi cha muhtasari rekebifu kwa wanafunzi wenyewe uziwikutoona mwaka 2021.

Aidha, shirika la SITZ limekuwa likishirikiana na shirika la “Perkins International” katika kuwajengea walimu na walimu mwega uwezo na ujuzi wa utoaji huduma ya elimu kwa wanafunzi wenyewe uziwikutoona.

Lengo la mwongozo

Lengo la mwongozo huu rekebifu ni kumwezesha mwalimu kumudu kumfundisha mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika Hatua ya I – III. Baada ya kufundishwa mwanafunzi mwenyewe anatarajiwa kupata maarifa, ujuzi na stadi za kujitegemea.

Walengwa wa mwongozo

Mwongozo huu umeandaliwa kwa ajili ya walimu wa wanafunzi wenyewe uziwikutoona katika ngazi ya shule ya msingi Hatua ya I-III. Aidha, mwongozo huu unaweza kutumiwa na wadau wengine wa elimu kama vile; wakufunzi wa vyuo vya ualimu elimu maalumu, wathibiti ubora wa shule na vyuo, maofisa elimu, maofisa elimu maalumu, walimu mwega, wakuu wa shule, walimu wa madarasa jumuishi, wazazi, walezi na watafiti.

Umuhimu wa mwongozo

Mwongozo huu ni muhimu kwani utasaidia kuboresha na kuimarisha njia na mbinu mbalimbali za ufundishaji na ujifunzaji kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Aidha,

mwongozo huu umebainisha na kuchakata hatua kwa hatua jinsi utakavyozifuata njia na mbinu hizo ili kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutekeleza shughuli zilizoanishwa katika muhtasari rekebifu. Vilevile, mwongozo umeainisha mifano michache ambayo unaweza kuitumia katika kumfundisha mwanafunzi mwenye uziwikutoona.

Muundo wa mwongozo

Mwongozo huu umegawanyika katika sura sita ambazo zimeundwa kwa kufuata umahiri mkuu. Umahiri mkuu mmoja umegawanyika katika mahiri mahususi, shughuli za kutendwa na majadiliano ya mwanafunzi kwa kutumia mbinu ya Tafakari, Husisha, na Tumia (THT). Vilevile, umahiri mkuu umegawanyika katika hatua tatu. Hatua ya I mwanafunzi mwenye uziwikutoona atajifunza utumiaji wa stadi za mawasiliano na utumiaji wa stadi za kujimudu. Hatua ya II mwanafunzi mwenye uziwikutoona atajifunza ukuzaji wa stadi za KKK na Hatua ya III atajifunza utumiaji wa stadi za ujasiriamali katika uzalishaji mali, ukuzaji wa stadi michezo na sanaa pamoja na utumiaji wa TEHAMA katika mawasiliano. Aidha, stadi za mawasiliano, kujimudu na ukuzaji wa stadi za KKK utaendelea kujengwa kwani ni njia muhimu katika ujenzi wa stadi za ujumuishaji wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika jamii.

Matumizi ya mwongozo

Mwongozo utatumika sambamba na muhtasari rekebifu wa kumfundishia mwanafunzi mwenye uziwikutooana. Kabla ya kutumia mwongozo huu mtumiaji anapaswa kurejea taarifa zilizopo kwenye viambatisho ili zimsaidie katika:

- (a) Kufanya uchunguzi kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona ili kuweza kubaini utendaji wa milango ya fahamu katika ujifunzaji wake (Kiambatisho 1);
- (b) Kuandaa azimio la kazi na andalio la somo rekebifu katika ufundishaji na ujifunzaji wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona (Kiambatisho 2);
- (c) Kuandaa mpango binafsi wa kielimu wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona (Kiambatisho 3);
- (d) Kuandaa jinsi ya kufanya tathmini ya utekelezaji wa mpango binafsi wa kieleimu (Kiambatisho 4);
- (e) Kuaanda ratiba ya masomo kwa wanafunzi wanaoanza shule ya msingi Hatua ya I; na
- (f) Kujaza fomu ya maendeleo ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona (Kiambatisho 6)

Mwalimu unashauriwa kuzingatia kiwango cha uelewa wa mwanafunzi kwa kurejea fomu ya mapendekezo ya uchunguzi/upimaji wa mwanafunzi ili kuandaa mpango binafsi wa ujifunzaji kwa Hatua ya I, Hatua ya II au Hatua ya III. Mapendekezo ya maendeleo ya mwanafunzi kitaaluma yazingatiwe ili mwanafunzi awekwe katika ngazi anayostahili kimasomo na kiutendaji.

Sura ya Kwanza

Utumiaji wa stadi za mawasiliano katika jamii

Utangulizi

Sura hii inaelekeza namna ya kujenga umahiri wa stadi za mawasiliano katika jamii kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Umahiri huu wa stadi za mawasiliano umegawanyika katika umahiri mahususi; kutumia njia mbalimbali za mawasiliano, kutumia vifaa vya mawasiliano katika ujifunzaji na kukuza uhusiano na ushirikiano katika jamii. Kila umahiri mahususi umegawanyika katika shughuli ndogondogo za kutendwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona ambapo mbinu mbalimbali zimependekezwa kutumika katika kufundishia na kujifunzia.

1.1 Kutumia njia mbalimbali za mawasiliano

Shughuli ya 1: Kuonesha njia mbalimbali za mawasiliano

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuonesha njia mbalimbali za mawasiliano kwa kujieleza, kuonesha hisia kutokana na matukio mbalimbali, kuelezea matukio na kupokea maelekezo.

(a) Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha namna anavyoweza kuwasiliana;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwasiliana kwa njia za asili;
- (iii) andaa picha na michoro mbalimbali kuonesha njia za mawasiliano zinazotumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza njia mbalimbali za mawasiliano kwa kutumia picha na michoro;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha tukio/hisia zake kwa kutumia picha michoro na michoro mguso uliyoandaa ya njia za mawasiliano;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua njia ya mawasiliano na kuonesha namna anavyoitumia wakati wa kuelezea tukio;
- (vii) imarisha stadi kwa kurudiarudia njia ambazo mwanafunzi mwenye uziwikutoona amezionesha wakati wa kuwasiliana; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuonesha njia za mawasiliano kwa kumpatia mazoezi na shughuli nje na ndani ya darasa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Onesha picha /picha mguso ya mtu anakula chakula.

Husisha

Taja “picha za Mayer Johnson Symbols” na michoro mguso inayoonesha njia za mawasiliano katika darasa lako.

Tumia

Utatumia njia gani kuonesha hisia zako?

Shughuli ya 2: Kubadilisha njia za mawasiliano kuendana na muktadha

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubadili njia za mawasiliano anazozitumia kuendana na muktadha, kuelekeza matukio, kutoa hisia na kupokea maelekezo.

Hatua za kufuata:

- (i) baini njia zinazotumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kuwasiliana;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelezea tukio/ hisia zake;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kupokea maelekezo wakati wa kubadilisha njia anayoitumia ya awali katika kuwasiliana na wenzake au kujieleza;
- (iv) imarisha stadi kwa kurudiarudia njia ambazo mwanafunzi mwenye uziwikutoona atazitumia katika kuwasiliana na kubadili njia alizokuwa akizitumia kutoka nyumbani; na
- (v) mwongeze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kubadili njia za mawasiliano za awali kwa kumpatia mazoezi na shughuli za ndani na nje ya darasa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Taja matukio mbalimbali uliyokutana nayo katika mazingira unayoishi.

Husisha

Onesha tofauti ya matukio mbalimbali katika mazingira yako.

Tumia

- (i) Tumia ishara kuelezea matukio mbalimbali.
- (ii) Tumia igizo fupi kuelezea matukio mbalimbali.

Shughuli ya 3: Kutumia njia mbalimbali za mawasiliano katika ujifunzaji

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujieleza kwa kutumia njia mbalimbali za mawasiliano.

Baadhi ya njia za mawasiliano kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona ni:

- (a) maandishi yaliyokuzwa au ya kawaida
- (b) breli
- (c) mazungumzo ya mdomo
- (d) lugha ya alama
- (e) lugha ya alama mguso
- (f) kusoma midomo
- (g) tadoma
- (h) picha/picha mguso
- (i) ishara
- (j) michoro/ mchoro mguso
- (k) vifani
- (l) vitu halisi
- (m) sauti
- (n) tahajia ya vidole
- (o) kuandika kiganjani
- (p) lugha ya mwili

Vifaa/zana: Picha, picha mguso, michoro, mchoro mguso, vifani, chati ya lugha ya alama

Hatua za kufuata:

- (i) baini njia mbalimbali za mawasiliano zinazotumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kuwasiliana;
- (ii) baini tabia yoyote inayooneshwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona kama sehemu ya mawasiliano;
- (iii) husianisha tendo na shughuli ili mwanafunzi apate dhana ya kujieleza, mfano, mpatie nafasi ya kujieleza mwenyewe kutokana na shughuli mbalimbali za maisha yake ya kila siku; kwa mfano, kwa kuva sare ajue kuwa ni wakati wa kwenda darasani, akipewa kikombe ajue kuwa ni wakati wa kunywa chai;
- (iv) anzisha mawasiliano na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, tengeneza mazingira ya mwanafunzi kuanza kumgusa mwenzake;
- (v) chunguza mienendo na tabia zitakazoneshwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona wakati wa ujifunzaji na kuzitumia kama chanzo cha taarifa ili kufanya marekebisho mbalimbali ya kumsaidia mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujieleza kwa urahisi kutokana na shughuli unazomwongoza kuzifanya;

- (vi) toa nafasi kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia njia za mawasiliano katika kujieleza katika maisha yake ya kila siku;
- vii) toa muda wa kutosha kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujieleza kwa ajili ya kuelewa kile anachokieleza; na
- (viii) msaidie mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kuongeza kasi ya kutumia njia mbalimbali za mawasiliano ili aweze kujieleza kwa kutoa nafasi ya kufanya mazoezi na shughuli mbalimbali.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira Tafakari

- (i) Jina lako nani?
- (ii) Mwalimu wako anaitwa nani?

Husisha

- (i) Je, kikombe kinawakilisha tendo gani?
- (ii) Mlio wa kengele unawakilisha tendo gani?

Tumia

Unapenda kutumia njia ipi katika kuwasiliana na wenzako?

1.2 Kutumia vifaa vyta mawasiliano katika ujifunzaji

Shughuli ya 1: Kutofautisha vifaa mbalimbali vyta mawasiliano
 Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutofautisha vifaa mbalimbali vyta mawasiliano anavyovitumia katika kujifunza.

Vifaa/zana: Filimbi, ngoma, redio na simu

Hatua za kufuata:

- (i) andaa na kusanya vifaa mbalimbali vyta mawasiliano vinavyotumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini vifaa mbalimbali vyta mawasiliano anavyovitumia katika ujifunzaji;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua kifaa kimojawapo ambacho atakitungia katika kuwasiliana kulinga na mahitaji maalumu aliyonayo; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia kifaa hicho alichokichagua.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Onesha vifaa vya mawasiliano ulivyovichagua.
- (ii) Je, kati ya vifaa ulivyovichagua, ni kifaa kipi cha mawasiliano unapenda kukutumia wakati wa kujifunza?

Husisha

- (i) Je, unapata ugumu gani wakati wa kutumia kifaa cha mawasiliano ulichokichagua?
- (ii) Ni wakati gani mwingine unatumia kifaa cha mawasiliano katika ujifunzaji?
- (iii) Kuna faida gani kutumia kifaa cha mawasiliano katika ujifunzaji wako?

Tumia

- (i) Je, kijiko kinatumika katika tendo gani?
- (ii) Je, unaweza kuwasha redio?

Shughuli ya 2: Kuwasiliana kwa kutumia vifaa mbalimbali vya mawasiliano

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwasiliana kwa kutumia vifaa vya kuandikia, kusikilizia, kugusa na kuona.

Vifaa/zana: Zana masikizi na zana maono, picha, picha mguso, shimesikio, breli, kioo kuza, fimbo nyeupe na fimbo ya kielektroni

Hatua za kufuata:

- (i) andaa vifaa mbalimbali vya mawasiliano kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (ii) chunguza njia mojawapo ya mawasiliano inayofaa kulingana na mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (iii) chagua kifaa kimojawapo kulingana na njia uliyoichunguza; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwasiliana kwa kutumia kifaa cha mawasiliano kulingana na mahitaji maalumu.

Pia, mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia kalenda katika mawasiliano.

Hatua za kufuata:

- (i) chunguza ikiwa ni lazima kutumia kalenda kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kulingana na changamoto za kimahitaji ya mawasiliano;
- (ii) chopeka malengo ya kimawasiliano yaliyoainishwa katika mpango binafsi wa kielimu namna ya kutumia kalenda;

- (iii) usomaji/matumizi ya kalenda huanzia upande wa kushoto mwa kifani kimoja kuelekea upande wa kulia, na katika kusoma kalenda anza mwanzo hadi mwisho wa vifani vyote ili mwanafunzi mwenye uziwikutoona aelewe ni mambo gani atatakiwa kuyafanya kwa mfululizo wa shughuli;
- (iv) zingatia kuchagua kifani kimoja kwa shughuli moja. Kifani kimoja kisitumike kuwakilisha shughuli nyingi ili kuepuka kumchanganya mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (v) zingatia kutumia vifani vilivyo katika ukubwa wa wastani ili kuwezesha kuwa na vifani kadhaa katika mfululizo wa kalenda moja ya shughuli;
- (vi) kalenda yenyе vifani vinavyowakilisha mawasiliano ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona vinapaswa kuwekwa mahali maalumu pasipo kuhamishahamisha ili iwe rahisi kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kurejea pindi anapohitaji kutumia;
- (vii) weka orodha mahali pa wazi/ukutani kuonesha kifani kipi kinawakilisha nini katika kalenda rejea. Hii itasaidia kwa mwanafunzi na wadau wengine wanaomsaidia mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuwa na uelewa mmoja;
- (viii) tumia kifani/kalenda kwa mtiririko wa shughuli hiyohiyo kila mara inapohitajika kufanya. Kifani kihusianishwe na tendo hilohilo kila linapofanywa. Mfano, kikombe hakitambuliwi kama kikombe isipokuwa kitakapohusianishwa na tendo la unywaji, (maji au chai);
- (ix) mara baada ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona kugusa/kupapasa kifani na kuking'amuа, mwongoze kwenda moja kwa moja kwenye tendo/shughuli inayohusianishwa na kifani hicho. Hii itasaidia kujenga lugha/mawasiliano kwa njia ya kuhusianisha kifani na tendo;
- (x) kumbuka kuzingatia muda na umbali kati ya kung'amuа kifani na kutenda jambo. Inashauriwa iwe ni hapohapo ili kurahisisha uhusianisho hali mwanafunzi mwenye uziwikutoona akiwa ana kumbukumbu;
- (xi) mwalimu aanze kumzoesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kifani kimoja kwa kuhusianisha na tendo moja. Baada ya kuelewa, mwalimu ataendelea kuongeza vifani (2,3,4 hadi cha 5) kulingana na uelewa wake; na
- (xii) baada ya tendo, mwalimu amzoeshe mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuondoa kifani ambacho tendo lake limefanywa kutoka kwenye kalenda na kukiweka kifani hicho katika boksi la matendo/shughuli zilizotendwa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja idadi ya vifaa vya mawasiliano vilivyolekwa na mwalimu.
- (ii) Taja kifaa cha mawasiliano unachokipenda.
- (iii) Bainisha rangi za vifaa unavyovipenda kati ya ulivyo vihesabu.

Husisha

- (i) Bainisha rangi zilizomo kwenye vifaa na rangi za vitu vilivyomo shulenii.
- (ii) Chagua vifaa vya kuona na kusikia vilivyomo katika mazingira ya shule yako.

Tumia

- (i) Chagua kifaa kimojawapo cha mawasiliano unachokipenda kisha onesha namna ya kukitumia.
- (ii) Je, kuna faida gani ya kuwa na kifaa cha mawasiliano katika ujifunzaji wako?

Shughuli ya 3:

Kutumia teknolojia saidizi katika mawasiliano
Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia teknolojia saidizi katika kupokea, kutoa na kuhifadhi taarifa katika jamii yake.

Vifaa/zana: Kompyuta, simumtelezo, redio, kamera, saa

Hatua za kufuata:

- (i) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa mbalimbali vya teknolojia saidizi;
- (ii) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza vifaa mbalimbali vya teknolojia saidizi vinavyofaa kulingana na mahitaji yake;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua kifaa cha teknolojia saidizi kulingana na mahitaji yake;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia kifaa saidizi katika kupokea, kutuma na kuhifadhi taarifa; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujibu maswali kuhusu namna ya kutumia kifaa cha teknolojia saidizi katika mawasiliano.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Taja kifaa cha teknolojia saidizi unachokipenda katika kuwasiliana na wenzako.

Husisha

- (i) Huwa unatumia vifaa gani vya teknolojia saidizi katika kuwasiliana na wenzako shulenii?
- (ii) Je, unapata ugumu gani katika kutumia kifaa hicho cha teknolojia saidizi?

Tumia

- (i) Onesha namna utakavyotumia kifaa cha teknolojia saidizi katika kufanya mawasiliano na wenzako darasani.
- (ii) Ni wakati gani mwingine unaweza kutumia kifaa cha teknolojia saidizi?

1.3 Kukuza uhusiano na ushirikiano katika jamii

Shughuli ya 1: Kuonesha matendo ya utambulisho katika jamii

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kuonesha matendo ya utambulisho kwa kutumia mifumo mbalimbali ya mawasiliano.

Vifaa/zana: Kinasa sauti, maandishi ya breli, michoro mguso, vikuza maandishi, miwanikuza

Hatua za kufuata:

- (i) msogelee mwanafunzi mwenye uziwikutoona, mpaka atakapobaini uwapo wako na kukugusa;
- (ii) jitambulische kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kwa kutumia mifumo ya mawasiliano;
- (iii) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, anapo jitambulisha jina lake kwa kutumia mifumo ya mawasiliano;
- (iv) watambulische wageni wengine waliomo katika darasa lako;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujenga imani kwako na kwa wanafunzi wenzake;
- (vi) kuwa karibu na mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika matendo;
- (vii) zingatia kutazamana wakati wote wa mawasiliano;
- (viii) baini kasi ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuwasiliana kwa kuzingatia aina ya ulemavu na kiwango cha uelewa alichonacho;
- (ix) jenga fursa za majibizano kati yako na wanafunzi wengine wenyewe uziwikutoona;
- (x) mtengenezee mwanafunzi mwenye uziwikutoona, fursa ya kuwasiliana kwa maneno au picha;
- (xi) toa taarifa kwa walimu wengine pamoja na walezi kuhusu mifumo wa mawasiliano wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa kuzingatia mrudioradio wa mvuto wa mawasiliano;
- (xii) wafundishe kundirika mifumo ya mawasiliano na namna nzuri ya kuwasiliana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (xiii) onesha kujali wakati wa kuwasiliana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona; na
- (xiv) waongoze kundirika kuzingatia njia ya mawasiliano anayotumia mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa kuhusisha matukio katika mawasiliano.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, ni jambo gani unalolikumbuka sana wakati unajitambulisha kwa wenzako?
- (ii) Je, ni jambo gani lilikuwa gumu wakati wa kujitambulisha kwa wenzako?
- (iii) Ulifanya nini wakati unajitambulisha kwa mwalimu wako?

Husisha

- (i) Onesha mahali anapokaa rafiki yako darasani.
- (ii) Onesha mahali mwalimu wako anapokaa darasani.

Tumia

- (i) Je, ni siku zipi za juma unazokuja darasani?
- (ii) Taja marafiki unaopenda kucheza nao.

Shughuli ya 2: Kuonesha vitendo vya kuanzisha urafiki na wengine

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuanzisha urafiki na wengine kwa kuzingatia kuaminika, uwezo wa kusikiliza kukubali upungufu na kushiriki furaha na huzuni na wengine shulenii na nyumbani.

Vifaa/ zana: Rusinga na picha za marafiki

Hatua za kufuata;

- (i) waongoze wanafunzi kwa kila mmoja kumsalimia mwingine;
- (ii) endelea kufanya hivyo siku nyingine kwa kuamua kuwaongoza kwa kila mwanafunzi mwenye uziwikutoona kumtambulisha mwenzake baada ya wao kujitambulisha;
- (iii) endelea kufanya hivyo siku inayofuata kwa kila mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutambulisha wanafamilia anaoishi nao na hatimaye aweze kutambulisha wanajamii wanaomzunguka;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, azungumzie (kwa kumuuliza) jinsi anavyojsikia siku hiyo;
- (v) tumia mazungumzo yanayohusu chakula wanachokipenda na watakachokula siku hiyo shulenii, hali ya hewa na michezo wanayoipenda kuicheza;
- (vi) tumia kadi za picha, picha mguso za “Mayer Johnson Symbols” alama ili kuonesha hisia zao;

- (vii) waite majina yao kama sehemu ya wao kuendelea kufahamiana na kupata mahudhurio. Unaweza kutumia mbinu ya wanafunzi wenyewe uziwikutoona, kunyoosha mikono yao juu (kwa kusema; nipo (kama yupo) na kusema hayupo (kwa wenzake kumsemea kama hayupo); na
- (viii) waongoze wanafunzi wenyewe uziwikutoona kubaini idadi yao.

Kumbuka: Mwalimu unaweza kutumia njia nyingine za kuanzisha urafiki na wengine kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Njia hizo ni michezo na kazi za vikundi, kutembelea na kukutana na watu wapya.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira Tafakari

- (i) Je, una marafiki wangapi darasani kwako?
- (ii) Taja idadi ya wanafunzi mliopo darasani.
- (iii) Taja jina la mwalimu anayekufundisha.

Husisha

- (i) Taja majina ya marafiki zako unayoweza kuyakumbuka.
- (ii) Taja eneo unalotumia wakati wa kuchenza na wenzako.

Tumia

- (i) Onesha namna unavyocheza ngoma na wanafunzi wenzako.
- (ii) Kwa nini ni vizuri kujua majina ya rafiki zako?

Shughuli ya 3: Kuonesha uwezo wa kutumia kanuni za majadiliano

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujieleza, kusikiliza wengine, kutumia luga fasaha na kuchangia hoja katika majadiliano shulenii na katika jamii.

Vifaa/zana: Picha, picha mguso, michoro, michoro mguso inayoonesha shughuli za kujifunza katika vikundi

Hatua za kufuata:

- (i) andaa shughuli mbalimbali mfano, shughuli ya kwenda sokoni itakayofanywa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (ii) waongoze wanafunzi wenyewe uziwikutoona, kujadiliana namna ya kufanya shughuli inayohusika;
- (iii) tumia oneshombini linalohusu shughuli inayohusika;
- (iv) wakumbushe wanafunzi wenyewe uziwikutoona, namna ya kutumia barabara kwa uangalifu na kwa kuzingatia alama za usalama barabarani (Rejea: umahiri wa mafunzo kabilishi na ujengeaji);

- (v) wakumbushe wanafunzi wenye uziwikutoona, kufuata utaratibu wawapo sokoni na kuzingatia kanuni za mawasiliano wanapokutana na watu wengine (mfano: kumsalimia muuzaji pamoja na kuwasiliana naye kwa heshima);
- (vi) waongoze wanafunzi wenye uziwikutoona, kumfikia muuza matunda na kumsalimia;
- (vii) waongoze wanafunzi wenye uziwikutoona, kutoa orodha ya mahitaji kama matunda, pipi au mboga wanayohitaji kama walivyojiandaa;
- (viii) waongoze wanafunzi wenye uziwikutoona, kuchagua vitu wanavyopenda kwa kuzingatia ubora kwa idadi waliyokusudia;
- (ix) waongeze wanafunzi wenye uziwikutoona, kulipa fedha, (dhana ya uhakiki wa fedha na malipo itasisitizwa);
- (x) waongoze wanafunzi wenye uziwikutoona kutunza vitu walivyonunua kwenye mkoba wa sokoni;
- (xi) waongoze wanafunzi wenye uziwikutoona, kurudi shulen na kisha waongoze ili waelezee mambo waliyoyaona na waliyojifunza njiani na sokoni;
- (xii) waongoze kutaja, kuandika, kuhesabu, kuchora na kusoma mambo yote waliyojifunza/kuyaona;
- (xiii) waongoze kutaja hatua za ununuzi wa bidhaa kama matunda, mboga;
- (xiv) wakumbushe kwamba muuzaji alipata pesa (kipato) kutohana na kuuza bidhaa hivyo na wao wakifanya kazi ya kulima au kuuza wanaweza kupata pesa; na
- (xv) waulize maswali wanafunzi wenye uziwikutoona, kuhusu shughuli waliyoifanya au mambo waliojifunza.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umejifunza nini katika shughuli ya kwenda sokoni?
- (ii) Taja vitu ulivyonunua sokoni.
- (iii) Taja vitu ulivyoviona au kusimuliwa vilivyomo barabarani.

Husisha

- (i) Je, umeshawahii kwenda sokoni ukiwa nyumbani?
- (ii) Ni bidhaa zipi zinapatikana sokoni?

Tumia

- (i) Je, umetumia shilingi ngapi katika kununua bidhaa hizo?
- (ii) Ni akina nani waliwauzia bidhaa sokoni?

Shughuli ya 4: Kuonesha vitendo vya ushiriki katika shughuli za kijamii
Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kushiriki katika
shughuli za kijamii ili kukuza stadi za mawasiliano.

Vifaa/ zana: Runinga, picha mguso, michoro, michoro mguso

Hatua za kufuata:

- (i) andaa ratiba ya kushiriki shughuli za kijamii (mfano sherehe, kuhudhuria kanisani au msikitini);
- (ii) mwandae mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kushiriki shughuli hizo;
- (iii) andaa usafiri na mahitaji mbalimbali katika kutekeleza shughuli hiyo;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzingatia kanuni za shughuli inayohusika;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kushiriki shughuli hiyo;
- (vi) hakikisha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, anapata taarifa kwa wakati kuhusu shughuli inayohusika; na
- (vii) muulize maswali kuhusu shughuli aliyoshiriki.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, umejifunza nini kutokana na shughuli uliyohudhuria?
- (ii) Ni maeneo gani sherehe hufanyika?

Husisha

- (i) Jadili shughuli nyingine ulizowahi kushiriki katika jamii.
- (ii) Ni maeneo gani sherehe/shughuli hufanyika?

Tumia

- (i) Ni vyakula gani huliwa wakati wa sherehe?
- (ii) Ni mavazi gani yanayovaliwa wakati wa sherehe?
- (iii) Ni mavazi gani unayopenda kuvaan wakati wa sherehe?

Shughuli ya 5: Kuonesha uwezo wa kukabiliana na changamoto za mawasiliano katika miktadha mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutoa ishara, alama mguso na kuandika ili kukabiliana na changamoto za mawasiliano katika miktadha mbalimbali.

Vifaa/zana: Karatasi, kalamu, picha, picha mguso zenye ishara mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) andaa shughuli utakayompa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhusu changamoto za mawasiliano;

- (ii) andaa vifaa utakavyovitumia katika kuwasilisha shughuli uliyoandaa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia njia mbadala ya mawasiliano. Mfano, kuandika kwenye karatasi, kutumia picha/picha mguso, alama mguso, ishara mbalimbali; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuomba msaada kwa mtu mwingine kwa kutumia njia mbadala.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Ukipata shida ya kuwasiliana na mtu mwingine utafanyaje?

Husisha

- (i) Ni shida gani unayopata unapokosa msaada kwa wanafunzi wenzako?
- (ii) Sehemu gani umewahi kupata changamoto za mawasiliano?

Tumia

- (i) Je, ni nani hukusaidia katika kuwasiliana unapokuwa darasani?
- (ii) Kuna umuhimu gani wa kutumia ishara mbalimbali katika kukabiliana na changamoto?

Kumbuka: Moja ya changamoto kubwa kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona ni kuelewa dhana ya mambo mbalimbali katika maisha hata kusababisha ugumu wa kuwasiliana. Ili aweze kujenga uelewa, ni muhimu kwa mwalimu kutumia mbinu za ujifunzaji za kurudiarudia na kufuata mtiririko maalumu ili kuepuka kumchanganya na kusababisha kuchanganya maana ya vitu mbalimbali. Kwa mantiki hii, mwalimu anaweza kutumia kanuni ya uzoeshi na mwenendo wa wanasaikolojia Pavlov na Skinner kwa kumshirikisha mwanafunzi katika ujifunzaji kwa vitendo vyta kujirudiarudia. Aidha, kwa kumjumuisha mwanafunzi na wenzake/jamii kutachochea ujifunzaji kwa kuiga.

Sura ya Pili

Utumiaji wa stadi za kujimudu

Utangulizi

Sura hii inaelekeza namna ya kujenga umahiri wa stadi za kujimudu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Katika sura hii, mwanafunzi mwenye uziwikutoona atajenga umahiri katika kutumia mafunzo kabilishi katika mazingira yake, kutumia mbinu za ujengeaji, kumudu stadi za kujitegemea, kushiriki katika shughuli za kijamii na kujikinga na magonjwa mbalimbali.

2.1 Kutumia mafunzo kabilishi katika mazingira yake

Shughuli ya 1: Kutofautisha uelekeo kwa kutumia sehemu za mwili wake Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini mielekeo mbalimbali kwa kutumia sehemu za mwili wake katika mazingira yake kama vile; juu, chini, nyuma, mbele, kulia na kushoto ili kuweza kuyamudu mazingira yake.

Vifaa/zana: Kamba ya kuanikia nguo, tanki la maji, choo, jiko na dira

Hatua za kufauata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja pande kuu nne za dunia ambazo ni Kaskazini, Kusini, Mashariki na Magharibi;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha upande wa juu ambao ni kichwa cha mwanafunzi mwenye uziwikutoona na kuhusianisha na Kaskazini;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha upande wa chini ambao ni unyayoni mwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona na husianisha na Kusini;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha upande wa kulia ambao ni kulia kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona husianisha na Mashariki;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha upande wa kushoto kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona na husianisha na Magharibi; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia sehemu za mwili wake kuonesha pande kuu nne za dunia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, katika dira unyayoni panaitwa upande gani?
- (ii) Je, katika dira kulia panaitwa upande gani?
- (iii) Je, katika dira kichwani panaitwa upande gani?
- (vi) Je, katika dira kushoto kunaitwa upande gani?

Husisha

- (i) Choo cha darasa kipo upande gani wa dira?
- (ii) Jiko la shule lipo upande gani wa dira?
- (iii) Kamba ya kuanikia nguo ipo upande gani wa dira?

Tumia

- (i) Unapenda twende Kaskazini au Kusini?
- (ii) Mfuko wa shati lako upo Mashariki au Magharibi?

Shughuli ya 2: Kubaini uelekeo katika mazingira

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini uelekeo wa juu, chini, kulia na kushoto, mbele na nyuma.

Vifaa/zana: Dira, chati ya alama za barabarani, taa za rangi mbalimbali, nguo za kuakisi mwanga

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujua mielekeo tofautitofauti katika mazingira ya ndani na nje ya darasa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwa kichwani kwake ni upande wa juu;
- (iii) mwelekeze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwa upande wa tumbo lake ni uelekeo wa mbele;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwa upande wa mgongoni kwake ni uelekeo wa nyuma;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kwamba upande wa nyayo zake ni uelekeo wa chini;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kwamba upande wa mkono wake wa kulia ni uelekeo wa kulia; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kwamba upande wa mkono wake wa kushoto ni mwelekeo wa kushoto.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Shika tumbo utaje ni upande gani?
- (ii) Shika kichwa utaje ni upande gani?

Husisha

- (i) Kati ya mkono wa kushoto na kulia upi unautumia kula chakula?
- (ii) Kichwa chako kipo juu au chini ya mwili wako?

Tumia

Onesha uelekeo wa nyuma, mbele, chini na juu kwa kutumia sehemu zako za mwili.

Shughuli ya 3: Kubaini alama za kudumu na zisizo za kudumu

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini alama za kudumu na alama zisizo za kudumu katika mazingira ya ndani na nje ya darasa mfano, viti, meza, majengo, kengele, harufu, joto, baridi, miti na maua ili kuzitambulisha kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa usalama na afya yake.

Vifaa/zana: Fimbo nyeupe, fimbo ya kieletroni, kikamba, ndoo, viti, meza, mlango

Hatua za kufuata:

- (i) bainisha maeneo makuu na muhimu ndani na nje ya darasa mfano, maktaba, jikoni, chooni, bwaloni, bwenini, uwanjani, bustanini na bombani;
- (ii) hakikisha unabaini vitu salama na hatarishi vilivyomo ndani na nje ya darasa;
- (iii) kwa kutumia fimbo nyeupe au fimbo ya kielektroni mwelekeze mwanafunzi mwenye uziwikutoona matumizi ya fimbo nyeupe na fimbo ya kielektroni;
- (iv) mtambulishie mwanafunzi mwenye uziwikutoona, vitu salama na hatarishi vilivyomo ndani na nje ya darasa;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuyatambua maeneo mbalimbali ndani na nje ya darasa mfano jikoni, chooni, shimo la taka na uzio;
- (vi) hakikisha usalama wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, wakati wote unapomwelekeza ndani na nje ya darasa;
- (vii) mwongoze mwanafunzi kutambua vitu, alama na ishara zinazoweza kumwongoza mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kukumbuka njia na mwelekeo mfano, harufu, sauti, kelele; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia mazingira ya ndani na nje ya darasa kwa kuzingatia alama za kudumu na zisizo za kudumu.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umekutana na nini njiani?
- (ii) Je, unapenda kwenda chooni kwa kutumia fimbo au kusindikizwa na mwenzako?

Husisha

- (i) Sehemu gani nyingine umewahi kuelekezwa na mwalimu?
- (ii) Je, unapata ugumu gani kwenda sehemu ambayo hujapewa maelekezo?

Tumia

- (i) Unapenda kutumia fimbo au kushikwa mkono?
- (ii) Ni wakati gani mwagine unatumia fimbo nyeupe au fimbo ya kielektroni?

2.2. Kutumia mbinu za ujengeaji

Shughuli ya 1: Kubaini mbinu mbalimbali za ujengeaji

Shughuli hii inalenga mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuzimudu stadi za kujimudu kwa kuzibaini mbinu mbalimbali za ujengeaji kama vile mbinu ya binadamu mwongozaji, mbwa mwongozaji na kushika fimbo nyeupe na mbinu ya kushika fimbo ya kielektroni.

Vifaa/zana: Binadamu, mbwa, fimbo nyeupe, fimbo ya kielektroni

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza maeneo mbalimbali na muhimu ya ndani na nje ya darasa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza vitu mbalimbali kwa kuzingatia vilivyomo katika mazingira ya ndani na nje ya darasa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia kifaa saidizi mfano, fimbo nyeupe na fimbo ya kielektroni katika kujongea;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujikinga na hatari kwa kumwelekeza mbinu za usalama;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia vitu vinavyoonesha njia, alama na ishara kwa ajili ya usalama;
- (vi) kwa kutumia msaada wa mtu mwenye uoni, mwelekeze namna salama ya kushika mkono wa mwongozaji; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzijua mbinu anuwai wakati wa kutembea, mfano anapopaswa kushuka, kupanda, kusimama, kuongeza au kupunguza mwendo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Ulijisikiaje ulipokuwa unaongozwa na binadamu?
- (ii) Vitu gani vya hatari ulivibaini?

Husisha

- (i) Unapotembea unapenda kuongozwa na binadamu au fimbo nyeupe au fimbo ya kielektroni?
- (ii) Ni nani anayekuongoza unapokwenda bwenini?

Tumia

- (i) Kuna umuhimu gani kujua mahali unapoishi?
- (ii) Nini hukuongoza unapokwenda darasani?

Shughuli ya 2: Kutumia mbinu za ujengeaji

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia mbinu za ujengeaji kama vile matumizi ya fimo nyewe, fimo ya kielektroni, usaidizi wa mbwa na kuongozwa na binadamu anayeona ili kukabiliana na kuyamudu mazingira.

Vifaa/zana: Fimbo nyewe, fimo ya kielektroni, mbwa mwongozaji na mtu mwongozaji

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza maeneo makuu na muhimu ya ndani na nje ya darasa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza vitu muhimu vilivyomo katika mazingira ya ndani na nje ya darasa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia kifaa saidizi mfano fimo nyewe katika kujongea;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujikinga na hatari kwa kumwelekeza mbinu za usalama;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia vitu vinavyoonesha njia, alama na ishara kwa ajili ya usalama;
- (vi) kwa kutumia msaada wa mtu anayeona, mwelekeze namna salama ya kushika mkono wa mwongozaji; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzijua mbinu anuwai wakati wa kutembea, mfano anapopaswa kushuka, kupanda, kusimama, kuongeza au

kupunguza mwendo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Ulijisikiaje uliposhikwa mkono?
- (ii) Vitu gani vya hatari ulivibaini?

Husisha

Kati ya mbwa na binadamu muongozaji unapenda kuongozwa na nini?

Tumia

- (i) Unapokwenda darasani hutumia fimbo nyeupe au binadamu mwongozaji?
- (ii) Unaongozwa na nini unapokwenda bwenini au nyumbani?

Shughuli ya 3: Kutumia mbinu za kujilinda wakati wa kujongea katika mazingira aliyopo

Shughuli hii inalenga kumwelekeza mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujilinda wakati wa kutumia mbinu za ujengeaji. Usalama wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona ni muhimu sana, hivyo ni lazima afahamu kutumia mbinu za ujengeaji kwa hadhari kubwa kwa ajili ya usalama na afya yake.

Vifaa/zana: Fimbo nyeupe, mtu mwongozaji

Hatua za kufuata:

(a) Kwa kumtumia mtu mwongozaji

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujikinga na hatari kwa kumwelekeza hatua za kufuata wakati wa kuongozwa na mtu anayeona;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, asimame umbali wa nusu hatua nyuma ya mwongozaji;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kukunja mkono wake na kushika kiwiko cha mwongozaji sehemu ya chini;
- (iv) mwelekeze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia mkono wake ulio huru kulinda sehemu ya juu ya mwili wake hasa mnapopita sehemu finyu kama vile mlangoni;
- (v) mwelekeze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kukaa upande wako wa kulia wakati wote na kubadilisha pale inapohitajika; na
- (vi) Toa taarifa kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, wakati wote hasa mnapofika kwenye vikwazo kama vile ngazi, kona au barabara finyu kwa kusimama kidogo.

(b) Kwa kutumia fimbo nyeupe

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujikinga na hatari kwa kumwelekeza hatua za kufuata wakati wa kutumia fimbo nyeupe;

- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kushika fimbo nyeupe kwa mkono wake huku kidole gumba kikiwa kimenyooka sambabamba na fimbo nyeupe;
- (iii) mwoneshe mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kutembeza fimbo nyeupe kushoto na kulia ili kutengeneza nusu duara mbele yake ili kujihakikishia usalama; na
- (iv) mwelekeze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuweka mkono uliohuru juu au chini anapohisi kuna mazingira ya hatari kuzuia kuumia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Ulijisikiaje ulipotumia fimbo ya kielektroni kutembea?
- (ii) Vikwazo gani ulikutana navyo njiani ulipotembea kwa kutumia fimbo nyeupe?

Husisha

Je, unapenda kutembea kwa fimbo nyeupe au kushikwa mkono? Kwanini?

Tumia

Mkono wako ambao haushiki fimbo hufanya kazi gani wakati wa kutembea?

2.3. Kumudu stadi za kujitegemea

Shughuli ya 1: Kubaini sehemu za mwili wake

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sehemu za mwili kama vile juu, chini, mbele na nyuma pamoja na kazi zake ili kushiriki katika shughuli za kila siku.

Vifaa/zana: Picha, chati

Hatua za kufuata:

- (i) andaa picha na picha mguso inayoonesha sehemu za mwili wa binadamu, kinyago;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sehemu za juu za mwili wa binadamu;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sehemu za chini za mwili wa binadamu;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sehemu za nyuma au mbele za mwili wa binadamu;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha sehemu za mbele au za nyuma za mwili wa binadamu kama vile kichwa, miguu, pua, macho, mikono na miguu; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja kazi ya kila sehemu.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, una mikono mingapi?
- (ii) Je, unaweza kushika sehemu ya juu ya mwili wako?

Husisha

Miguu yako ipo sehemu gani ya mwili?

Tumia

Ni mkono gani unatumia wakati wa kula?

Shughuli ya 2: Kubaini vifaa vya usafi wa mwili wake

Lengo la shughuli hii ni kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini vifaa vya usafi wa mwili wake, kujua matumizi ya kila kifaa ili kuvitumia katika shughuli za usafi binafsi na usafi wa mazingira.

Vifaa/zana: Ndoo, beseni, sabuni, taulo, dodoki, mswaki, dawa ya meno, maji, fagio, dekio, jembe, reki, zolea, kitana na mafuta ya kupaka

Hatua za kufuata:

- (i) andaa vifaa vya usafi kulingana na shughuli inayohusika;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutambua vifaa vinakopatikana;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutambua kifaa kimojakimoja;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kueleza matumizi ya kila kifaa kulingana na shughuli inayohusika;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujua kanuni za matumizi ya kila kifaa kwa kuzingatia usalama;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kukifanya usafi kifaa baada ya kukitumia; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia kanuni bora za utunzaji wa vifaa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja vitu viwili vya usafi wa mwili wako.
- (ii) Unafanya usafi wa kinywa chako wakati gani?

Husisha

Ni vitu gani unapaswa kuviardaa kabla ya kwenda kuoga?

Tumia

- (i) Unatumia vitu gani wakati wa kuoga?
- (ii) Unatumia kitu gani kuchania nywele zako?

Shughuli ya 3: Kuonesha uwezo wa kufanya usafi wa mwili

Shughuli hii imelenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujitegemea katika shughuli za usafi wa mwili kama vile; kupiga mswaki, kuoga, kuchana nywele, kumwagilia bustani.

Vifaa/zana: Ndoo, beseni, sabuni, taulo, dodoki, mswaki, dawa ya meno, maji, fagio, dekio.

Hatua za kufuata:

- (i) andaa vifaa vya usafi vitakavyotumika katika shughuli ya usafi wa mwili;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini vifaa vitakavyotumika kwenye shughuli ya usafi wa mwili;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupitia na kutambua kifaa kimoja kimoja;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuonesha matumizi ya kila kimoja;
- (v) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika shughuli ya usafi kwa kuzingatia hatua za shughuli inayohusika;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupitia/kuhakiki kazi kuanzia mwanzo hadi mwisho ili kujiridisha;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mweye uziwikutoona, kusafisha kwa uangalifu vifaa vilivyotumika katika shughuli za usafi; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunza vifaa vya usafi wa mwili kwa kuweka katika mazingira salama.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Ni vitu gani hutumika kufanya usafi wa mwili?
- (ii) Ni shughuli ipi ya usafi wa mwili unayoipenda?

Husisha

- (i) Ni shughuli gani ya usafi wa mwili uliyowahi kuzifanya ukiwa nyumbani?
- (ii) Unaoga mara ngapi kwa siku?

Tumia

- (i) Mara baada ya kuamka unafanya nini?
- (ii) Ili meno yawe safi na salama unapaswa kufanya nini?

Shughuli ya 4: Kuonesha uwezo katika stadi za kujitegemea

Shughuli hii imelenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kumudu stadi za kujitegemea kama vile kula, kunywa, kuvaan na kutumia choo.

Vifaa/zana: chakula, chai, nguo, choo

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kikombe, maji, chai na choo;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kushika kikombe cha maji au chai na kunywa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kumudu kuvua nguo au soksi alizovaa;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuvaan nguo au soksi;
- (v) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kumudu kuvaan nguo na viatu;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutambua choo kilipo;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kumudu jinsi ya kutumia choo; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, aweze kufanya usafi wa mwili wake baada ya kujisaidia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Ni vifaa gani unatumia kunywa maji?
- (ii) Ni nguo gani unayopendelea kuivaa?

Husisha

- (i) Ni nani anayekusaidia kuvaan nguo ukiwa bwenini au nyumbani?
- (ii) Ni chakula gani unachokula asubuhi?

Tumia

- (i) Unatumia kikombe kufanya nini?
- (ii) Unapokula chakula unatumia nini?

2.4. Kushiriki shughuli za kijamii

Shughuli ya 1: Kubaini alama za taifa

Shughuli hii inalenga kumwandaa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuwa mzalendo kwa kuzibaini alama za Taifa la Tanzania kama vile; Wimbo wa Taifa, Mwenge wa Uhuru, Fedha, Ngao ya Taifa, Bendera ya Taifa na Sikukuu 3 za Kitaifa ambazo ni Uhuru wa Tanganyika, Mapinduzi ya Zanzibar na Muungano wa Tanganyika na Zanzibar.

Vifaa/zana: Chati iliyochorwa ngao ya taifa, bendera ya taifa, fedha na kalenda

Hatua za kufuata:

- (i) andaa picha, picha mguso, vitu halisi, vifani na michoro au michoro mguso inayoonesha alama za taifa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutambua vifaa vitakavyotumika;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutambua matumizi ya kila kifaa;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kanuni zinazotumika katika kila alama; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sababu za kuwapo kwa kanuni hizo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Sarafu ya shilingi mia moja ina alama gani?
- (ii) Bendera ya Taifa ina rangi ngapi?

Husisha

- (i) Kati ya rangi nyeusi na buluu katika bendera ya taifa unaipenda ipi?
- (ii) Ulishawahi kuona, kupapasa au kugusa, ngao ya taifa?

Tumia

- (i) Taja vitu vilivyomo katika mwenge wa uhuru.
- (ii) Alama gani ya taifa inawakilishwa na mwanamke na mwanamume?

Shughuli ya 2: Kufafanua alama za taifa

Shughuli hii inalenga kumwanda mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuwa mzalendo kwa kuziheshimu na kuzithamini alama za taifa kwa vitendo.

Vifaa/zana: Chati iliyochorwa ngao ya taifa, bendera ya taifa, mwenge wa uhuru, pesa na kalenda

Hatua za kufuata:

- (i) andaa picha, picha mguso, vitu halisi, vifani na michoro inayoonesha alama za taifa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini alama za taifa zitakazotumika;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kila alama ya taifa;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufafanua umuhimu wa alama zinazotumika katika kila alama;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelewa sababu za kuwapo kwa kanuni hizo; na

- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia alama moja baada ya nyingine mfano kuimba wimbo wa taifa, kuchora bendera ya taifa, kwa kuzingatia kanuni.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Imba wimbo wa taifa la Tanzania.
- (ii) Chora bendera ya taifa na uipake rangi.

Husisha

- (i) Rangi nyeusi katika bendera ya taifa inawakilisha nini?
- (ii) Unasimamaje unapoimba wimbo wa taifa?

Tumia

- (i) Bendera ya taifa inapandishwa na kushushwa wakati gani?
- (ii) Fedha zina kazi gani?

Shughuli ya 3: Kubaini muundo wa uongozi katika ngazi mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwanda mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuwa mzalendo kwa kubaini muundo wa uongozi kuanzia katika ngazi ya familia, shulenii, kijiji, kata, wilaya, mkoa na taifa ili kuheshimu sheria, kanuni na taratibu zilizopo katika jamii.

Vifaa/zana: Vipeperushi, matini mbalimbali, majorida, runinga, picha, picha mguso, manila, gundi, kalamu za risasi

Hatua za kufuata:

- (i) shirikiana na wanafunzi wenyе uziwikutoona, kuchora muundo wa uongozi katika ngazi za familia, shule, kijiji, kata, wilaya, mkoa na taifa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubandika mchoro huo ukutani;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini muundo wa uongozi katika ngazi za familia, shule, kijiji, kata, wilaya, mkoa na taifa;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelezea muundo wa uongozi katika ngazi ya familia, shule, kijiji/mtaa, kata, wilaya, mkoa na taifa;
- (v) andaa ziara ya mafunzo kwa wanafunzi wenyе uziwikutoona, (ziara hiyo ifanyike katika mazingira halisi yanayoflikika);
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya ziara ya kimafunzo katika ofisi ya mwalimu mkuu, kata/kijiji ili kuona namna muundo wa uongozi unavyofanya kazi; na
- (vii) waulize maswali kutokana na ziara hiyo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Nani ni kiongozi wa familia yenu?
- (ii) Nani ni kiongozi wa shule yenu?

Husisha

- (i) Kiongozi wa familia yenu anaitwa nani?
- (ii) Kiongozi wa shule yenu anaitwa nani?

Tumia

- (i) Je, wewe umeshawahi kuwa kiongozi?
- (ii) Kuna faida gani ya kuwa na kiongozi wa darasa?

Shughuli ya 4: Kubaini vitendo nya unyanyasaji na udhalilishaji

Shughuli hii inalenga kumwanda mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini matendo ya unyanyasaji na udhalilishaji anayoweza kufanyiwa, mfano kuitwa majina yanayodhalilisha, kubaguliwa, kutomaswa, kubakwa na kulawitiwa.

Vifaa/zana: Chati inayoonesha orodha ya matendo ya unyanyasaji na udhalilishaji

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya matendo yanayoonesha unyanyasaji na udhalilishaji;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini matendo yanayoonesha unyanyasaji na udhalilishaji katika jamii;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sababu za uwapo wa matendo ya unyanyasaji na udhalilishaji katika jamii;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelewa sababu za uwapo wa matendo ya unyanyasaji na udhalilishaji;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kujitenga na matendo ya unyanyasaji na udhalilishaji katika jamii; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kutoa taarifa kuhusu matendo ya unyanyasaji na udhalilishaji kwa mwalimu, mzazi na katika vyombo nya usalama vilivyopo katika jamii yake.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, ulishawahi kuitwa jina linalokudhalilisha?
- (ii) Je, ulichukua hatua gani?

Husisha

- (i) Je, ndugu zako wanakutenga kwenye shughuli za kijamii?
- (ii) Nani ni rafiki yako shulenii?

Tumia

- (i) Tukio gani la udhalilishaji ambalo ulikwishawahi kulitolea taarifa shulenii au nyumbani?
- (ii) Nani anakunyanyasa shulenii au nyumbani?

2.5 Kujikinga na magonjwa mbalimbali

Shughuli ya 1. Kubaini aina za magonjwa

Sehemu hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuyafahamu magonjwa mbalimbali yanayoweza kuathiri afya yake kama vile malaria, VVU na UKIMWI, kipindupindu, kuhara, kuhara damu, UVIKO 19 na kifua kikuu na dalili za magonjwa na namna ya kujikinga.

Vifaa/zana: Vitu vyenye ncha kali, picha, michoro, vipeperushi, video, miswaki, runinga

Hatua za kufuata

- (i) andaa orodha ya majina ya aina za magonjwa mbalimbali yanayowaathiri binadamu;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja aina ya ugonjwa aliowahi kuumwa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja sababu za kuumwa ugonjwa huo;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja magonjwa mengine ambayo alishawahi kuugua;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja magonjwa ambayo watu wake wa karibu waliwahi kuugua;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja sababu za wao kuugua magonjwa hayo; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini magonjwa mengine ambayo ni hatarishi katika jamii.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Leo umejifunza kuhusu ugonjwa gani?

Husisha

Ulishawahi kuugua ugonjwa gani?

Tumia

- (i) Ukiumwa unapelekwa wapi?
- (ii) Unafanya nini ili kuimarisha afya yako?

Shughuli ya 2: Kufafanua dalili za magonjwa mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujenga stadi za kujimudu kwa kuchambua dalili za magonjwa mbalimbali yanayopatikana katika jamii ili kubaini njia za kujikinga. Baadhi ya dalili za magonjwa ni joto kali la mwili, kudhoofu mwili, ngozi kusinya, kukohoa muda mrefu, kuharisha, kutapika na kukosa hamu ya kula.

Vifaa/zana: Picha mbalimbali, picha mguso, televisheni

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya majina ya magonjwa mbalimbali yanayomwathiri binadamu;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja majina ya magonjwa hayo;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja dalili za ugonjwa aliowahi kuugua;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini dalili za magonjwa mbalimbali kwa kutumia picha mbalimbali au televisheni; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini hatua za kuchukua baada ya kuugua.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Taja dalili za ugonjwa wa malaria.

Husisha

Ukiwa nyumbani ulishawahi kuugua ugonjwa gani?

Tumia

Taja dalili za ugonjwa wa kipindupindu.

Shughuli ya 3. Kuchambua njia za kujikinga na magonjwa mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuimarisha stadi za kujimudu kwa kuchambua njia za kujikinga na magonjwa mbalimbali. Baadhi ya njia hizo ni kutumia chandarua, usafi wa mwili na mazingira, chanjo, kupima afya mara kwa

mara, kuepuka ngono, kutoshirikiana vitu vyenye ncha kali.

Vifaa/zana: Picha mbalimbali, televisheni, matini mbalimbali, picha mguso, michoro au michoro mguso

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya majina ya magonjwa mbalimbali yanayomwathiri binadamu;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja aina ya ugonjwa aliowahi kuugua;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutaja njia anazoweza kuzitumia kujikinga na magonjwa mbalimbali;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja hatua alizochukua kuepuka kuugua ugonjwa aliowahi kupata; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzifafanua njia za kujikinga na magonjwa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Taja njia za kujikinga na kipindupindu.

Husisha

Kwanini tunakunywa maji safi na salama.

Tumia

Unatumia chandarua kujikinga na ugonjwa gani?

Sura ya Tatu

Ukuzaji wa stadi za Kusoma, Kuandika na Kuhesabu (KKK)

Utangulizi

Sura hii inaelekeza namna ya kujenga umahiri wa ukuzaji wa stadi za Kusoma, Kuandika na Kuhesabu (KKK) kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Umahiri huu wa stadi za KKK umegawanyika katika umahiri mahususi wa kutumia stadi za kusoma katika mawasiliano, kutumia stadi za kuandika na kutumia stadi za kuhesabu. Kila umahiri mahususi umegawanyika katika shughuli ndogondogo za kutendwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona ambapo njia na hatua mbalimbali zimependekezwa kutumika katika kufundishia na kujifunzia shughuli hizi.

3.1 Kutumia stadi za kusoma katika mawasiliano

Shughuli ya 1: Kubaini irabu, konsonanti na silabi

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini irabu, konsonanti na silabi. Mwalimu, tumia njia mbalimbali za mawasiliano kulingana na mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Njia hizo ni pamoja na;

- (a) maandishi yaliyokuzwa /ya kawaida
- (b) breli
- (c) mazungumzo ya mdomo
- (d) lugha ya alama
- (e) lugha ya alama mguso
- (f) kusoma midomo
- (g) tadoma
- (h) picha/picha mguso
- (i) ishara
- (j) michoro/michoro mguso
- (k) vifani
- (l) vitu halisi
- (m) sauti
- (n) tahajia ya vidole
- (o) kuandika kiganjani
- (p) lugha ya mwili

Vifaa/zana: Kadi za alfabeti, kadi za breli za alfabeti, vifani vya irabu na konsonanti

Hatua za kufuata:

- (i) andaa kadi mbalimbali za irabu na konsonanti, vifani na kuziweka ukutani;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza kadi za alfabeti;
- (iii) onesha mfano kwa kuumba irabu/konsonanti/silabi kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini irabu na konsonanti;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuumba aphabeti/ silabi/ chati/maneno bila kufuata mtiririko uliopo katika kadi za alphabeti/silabi/ chati/maneno;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini irabu na konsonanti bila kufuata mtiririko uliopo katika kadi za irabu na konsonanti;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kurudiarudia ili kubaini irabu na konsonanti zilizopo katika kadi za irabu na konsonanti;
- (viii) rekebisha makosa aliyooyafanya mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kubaini irabu na konsonanti.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Unakumbuka irabu au konsonanti gani kati ya hizo ulizojifunza?
- (ii) Unaweza kubaini irabu au konsonanti?
- (iii) Je, unaweza kuonesha irabu na konsonanti?

Husisha

- (i) Huwa unafananisha irabu “a, e, i, o, u” na kitu gani?
- (ii) Je, unapata ugumu gani katika kubaini irabu na konsonanti?

Tumia

- (i) Irabu “a, e, i, o, u” zinafanana na nini?
- (ii) Konsonanti b, d, k, f, g, h,...z zinafanana na nini?
- (iii) Je, jina lako linaanza na irabu au konsonanti?

Shughuli ya 2: Kutamka irabu, konsonanti, silabi, neno na sentensi fupi

Shughuli hii inamwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuimarishe stadi za kusoma kwa kutamka irabu, konsonanti na silabi kwa LAT, alama mguso, kuonesha na kupapasa. Shughuli ya kutamka irabu, konsonanti na silabi itamsaidia mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga msingi katika kusoma maneno na sentensi.

Vifaa/zana: Kadi za irabu, konsonanti na silabi

Hatua za kufuata:

- (i) andaa kadi zenyе irabu, konsonanti na silabi kwa maandishi ya breli au kawaida;
- (ii) mwoneshe mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kadi za irabu, konsonanti na silabi;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma irabu, konsonanti na silabi kwa msaada wa mwalimu;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma irabu, konsonanti na silabi bila msaada wa mwalimu; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutamka irabu, konsonanti na silabi kwa kurudiarudia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Onesha kiganjani irabu “a”
- (ii) Onesha kiganjani consonanti “b”

Husisha

- (i) Ni irabu gani inafanana na kikombe?
- (ii) Ni silabi zipi zikiungana zinaunda jina la mzazi wa kiume?

Tumia

- (i) Irabu ya tano inatamkwaje?
- (ii) Konsonanti ya mwisho katika mfululizo inatamkwaje?

Shughuli ya 3: Kuumba irabu na konsonanti

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia irabu, konsonanti na silabi ili kumwezesha kuwasilina katika jamii inayomzunguka. Aidha, Mwalimu atumie njia mbalimbali za mawasiliano kulingana na mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona kama vile;

- (a) maandishi yaliyokuzwa/yasiyokuzwa /ya kawaida
- (b) breli
- (c) mazungumzo ya mdomo
- (d) lugha ya alama
- (e) lugha ya alama mguso
- (f) kusoma midomo
- (g) tadoma
- (h) picha,picha mguso

- (i) ishara
- (j) michoro/michoro mguso
- (k) vifani
- (l) vitu halisi
- (m) sauti
- (n) tahajia ya vidole
- (o) kuandika kiganjani na
- (p) lugha ya mwili

Vifaa/zana: Kadi za alphabeti, kadi za silabi, chati ya maneno na kadi za maneno, karatasi, vibao, vifaa vya kuandikia

Hatua za kufuata:

- (i) andaa kadi za irabu, konsonanti na silabi, na chati za maneno;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza kadi za irabu na konsonanti;
- (iii) onesha mfano kwa kuumba irabu na kosonanti kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuumba irabu na konsonanti;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuumba irabu na konsonanti bila kufuata mtiririko uliopo wa irabu na konsonanti;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kurudia kuumba irabu na konsonanti; na
- (vii) rekebisha makosa aliyoyafanya mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuumba irabu na konsonanti.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira Tafakari

- (i) Unakumbuka irabu/konsonanti/ silabi/ neno gani kati ya uliyojifunza?
- (ii) Unaweza kuumba irabu/konsonanti au silabi?
- (iii) Taja irabu na silabi.

Husisha

- (i) Huwa unafaninisha irabu “a, e, i, o, u” na kitu gani?
- (ii) Je, unapata ugumu gani katika kuumba irabu na konsonanti?

Tumia

- (i) Irabu “a, e, i, o, u” zinafanana na nini?
- (ii) Je, jina lako linaanza na irabu au konsonanti?
- (iii) Je, unaweza kutofautisha irabu na konsonanti kwenye jina lako?

Shughuli ya 4: Kuunda silabi, neno na sentensi fupi

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuunda maneno na sentensi kulingana na lugha inyohusika.

Vifaa/ zana: Kadi mguso za maneno, chati mguso za maneno

Hatua za kufuata:

- (i) andaa kadi za irabu;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuimba wimbo wa irabu kwa kutumia kadi ya irabu;
- (iii) mgusishe mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kadi yenye irabu u, a, kisha azipapase na kuzisoma kwa sauti au kwa lugha ya alama;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuunganisha silabi ili kuunda maneno mbalimbali;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia kadi za silabi ambazo zimetokana na irabu ili kuunda maneno mengine;
- (vi) andika ubaoni au kwenye kibao maneno yaliyoundwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma maneno aliyoyaunda;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujadili maneno yenye maana kutoka katika orodha ya maneno aliyoyaunda;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuangalia/kupapasa picha/picha mguso zilizopo darasani kisha kujadili anachokipapasa;
- (x) mwongoze mwanafunzi uziwikutoona namna ya kupanga maneno yasiyo na mpangilio ili kuunda sentensi sahihi; na
- (xi) tumia hatua zilizoainishwa hapo juu katika kufundisha jinsi ya kuunganisha silabi mbili zenyne kuundwa na konsonanti na irabu ili kuunda maneno yenye maana.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, unaweza kuandika neno gani?
- (ii) Ulimudu kuunda silabi na maneno kulingana na lugha husika?

Husisha

- (i) Huwa unaunda silabi na maneno mangapi ukiwa darasani?
- (ii) Andika vitu vilivyomo darasani kwako vinavyoanzia na konsonanti.
- (iii) Je, unapata ugumu gani katika kuunda silabi na maneno?

Tumia

- (i) Ni wakati gani mwingine unatakiwa kuunda silabi na maneno?
- (ii) Onesha vitu vilivyomo katika mazingira, kisha unda maneno na sentensi fupi.

Shughuli 5: Kusoma neno, sentensi na habari fupi kwa kuzingatia alama za uandishi
Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kusoma kwa
ufasaha kwa kuzingatia alama za uandishi.

Vifaa/ zana: chati yenye sentensi mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) andaa chati yenye sentensi mbalimbali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza chati hiyo;
- (iii) onesha mfano kwa kusoma sentensi katika chati hiyo;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma sentensi kwa kufuata
alamza uandishi;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma sentensi hizo kwa
haraka na kwa usahihii;
- (vi) toa fursa kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kurudia kusoma kadiri muda
utakavyoruhusu kwa kuzingatia alama za uandishi; na
- (vii) iwapo kuna dosari zinazojirudia wakati wa usomaji, sitisha zoezi hilo kwa
muda ili urekebishe dosari hizo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, unaweza kusoma sentensi kwa mfululizo kwa kufuata alama za uandishi?
- (ii) Ulipata ugumu gani wakati wa kusoma sentensi kwa kufuata alama za uandishi?

Husisha

- (i) Sentensi ulizozisoma katika chati ya sentensi zinazungumzia nini?
- (ii) Huwa unasoma nini ukiwa nyumbani?
- (iii) Je, wakati unasoma unafuata alama za uandishi?

Tumia

- (i) Andika sentensi moja inayohusu kazi unazozifanya ukija shulenii asubuhi kabla
ya kuingia darasani.
- (ii) Alama ngapi za uandishi umezitumia katika sentensi ulioiandika?

Shughuli ya 6: Kusimulia matukio na hadithi mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia maneno na sentensi fupi katika kusimulia hadithi na matukio kwa wanafunzi wenzake.

Vifaa/zana: Chati za alama za uandishi, picha mguso, kadi za maneno, michoro/michoro mguso mbalimbali, rangi za kuchorea, karatasi, penseli, kibao cha kuchorea, gundi, mchele na mchanga, rula, ufutio na kichongeo.

Hatua za kufuata:

- (i) andaa picha /picha mguso/ michoro/michoro mguso mbalimbali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kungalia/kupapasa picha mguso au michoro mguso zilizopo kwenye ukuta;
- (iii) mwongoze mwanafunzi kusimulia hadithi kutokana na picha alizoziona/alizozipapasa/alizogusa kwa kuzingatia alama za uandishi, matamshi sahihi, kasi stahiki ya masimulizi, hisia na sauti inayosikika na LAT;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujibu maswali kuhusu hadithi aliyoisimulia; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhusianisha hadithi aliyoisimulia na mazingira yake ya kila siku.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umejifunza nini kuhusu hadithi uliyoisimulia?
- (ii) Ni mara ngapi umeweza kusimulia hadithi?
- (iii) Tukio gani hutalisahau maishani mwako?

Husisha

- (i) Ni mahali gani pengine umewahi kusimulia hadithi?
- (ii) Ulipata ugumu gani wakati wa kusimulia hadithi?
- (iii) Je, tukio ulilolisimulia linahusu nini?
- (iv) Chora picha ya tukio ulilosimulia na upake rangi?

Tumia

- (i) Ni vitu vingapi viro katika hadithi uliyoisimulia?
- (ii) Ni kwa muda gani umesimulia hadithi?
- (iii) Taja idadi ya wanafunzi wenzako uliowasimulia hadithi hiyo.

3.2 Kutumia stadi za kuandika

Shughuli ya 1: Kutengeneza vifani vya maumbo ya irabu na konsonanti

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi ya kutengeneza vifani vya maumbo ya irabu na konsonanti kwa ustadi.

Vifaa/zana: Eneo la kuchorea, vijiti, vibao, daftari, penseli, rangi, gundi, karatasi na mbegu za nafaka

Hatua za kufuata

- (i) andaa mchoro mguso wa herufi au namba;
- (ii) mwoneshe/mgusishe mchoro huo mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchora ubaoni au kwenye kibao (rudia hatua hii mpaka utakapoona imetosha);
- (iv) mpe mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kibao na chaki na kumwonesha namna ya kukitumia wakati wa kuchora;
- (v) chora picha mguso ya mtu, kikombe au meza;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona. kuchora picha ya mtu, kikombe au meza kwa kufuatisha picha ulizozichora;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchora ubaoni au kwenye kibao michoro ya paka na ua;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchora michoro hiyo kwenye kibao au daftari lake; na
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupaka rangi michoro hiyo kwenye daftari lake au kwenye kibao;

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, unaweza kuchora kikombe kibaoni au kwenye daftari?
- (ii) Umepata ugumu gani katika kuchora kikombe kwenye kibao au daftari?

Husisha

- (i) Taja michoro uliyoichora kwenye mchanga na kwenye daftari?
- (ii) Je, ni michoro gani rahisi unaweza kuichora kwenye kibao?

Tumia

- (i) Chora vitu vilivyo darasani kwako unavyovitumia kufanya usafi.
- (ii) Ni wakati gani mwingine unachora na kupaka rangi?

Shughuli ya 2: Kuandika irabu, konsonanti, silabi, neno, maneno na sentensi fupi kwa kutumia vifaa vya kuandikia

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuandika irabu, konsonanti, silabi, maneno na sentensi ili aweze kuwasiliana.

Vifaa/zana: Kadi za herufi, silabi, vitu halisi, picha, picha mguso

Hatua za kufuata

- (i) andika irabu, konsonati/ silabi/ maneno/sentensi kwa kutumia vifaa vya kuandikia;
- (ii) andika umbo la irabu au konsonati au silabi ubaoni kwa kufuata hatua;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuangalia au kupapasa konsonanti au silabi na maneno;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandika konsonanti au silabi au maneno au sentensi hizo kwenye vibao au daftari lake;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandika majina yanayoanzia na irabu; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja majina anayoyafahamu yanayoanzia na konsonanti.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja majina ya rafiki zako yanayoanza na irabu
- (ii) Jina lako linaanza na irabu au konsonanti ipi?

Husisha

Orodhesha majina ya vitu vilivyomo darasani kwako yanayoanza na irabu au konsonanti.

Tumia

Andika majina ya vitu vilivyomo darasani kwako.

Shughuli ya 3: Kuandika kwa kufuata alama za uandishi

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuandika habari fupi kwa kufuata alama za uandishi ili aweze kuwasiliana. Baadhi ya alama hizi za undishi ni nukta, mkato na alama ya kuuliza.

Vifaa/ zana: Vitu vyenye rangi zinazong'aa, vifaa vyenye unamu tofautitofauti, picha zinazoonekana, na kioo kuza, picha mguso na vitu halisi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusimulia matukio yaliyopita kwa ufupi;
- (ii) andika tukio hilo lililosimuliwa na mwanafunzi mahali panapofaa kwa mfano kwenye ubao/karatasi;
- (iii) msaidie mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuweka alama za uandishi;
- (iv) mwongoze mwanafunzi kuchora michoro kulingana na habari;
- (v) andaa picha mguso na picha za kawaida;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuangalia picha za kawaida/ kugusa picha mguso;

- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunga sentensi kwa kuzingatia alama za uandishi kutokana na picha alizoziangalia/alizogusa/alizozipapasa;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzisoma sentensi alizozitunga;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandika habari fupi kwa kutumia sentensi hizo kutokana na mtiririko wa picha alizoziona/alizopapasa/ alizogusa zilizoandaliliwa na mwalimu; na
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandika habari kwa kufuata alama za uandishi, kisha hakiki habari aliyoandika kama amefuata alama za uandishi.

1.3 Kutumia stadi za kuhesabu

Shughuli ya 1: Kuhesabu (a) vitu vilivyomo ndani na nje ya darasa (b) kuhesabu namba kuanzia ndogo kwenda kubwa (1 – 99)

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuhesabu vitu vilivyomo ndani na nje ya darasa na kuhesabu namba kuanzia ndogo kwenda kubwa (1- 99) kulingana na uwezo wake.

Vifaa/ zana: Kadi za vitu mbalimbali, vitu halisi, picha, picha mguso, chati ya namba, maumbo na picha viwe na rangi za kuang'aa.

(a) Kuhesabu vitu vilivyomo ndani na nje ya darasa

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchambua vitu mbalimbali vinavyopatikana katika mazingira;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupanga vitu mbalimbali kwa kuzingatia rangi, ukubwa, urefu na upana;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kulinganisha vitu mbalimbali katika mazingira yake;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwi kutoona, kutofautisha vitu mbalimbali katika mazingira;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupanga vitu vilivyomo katika mazingira ya ndani na nje ya darasa;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa orodha ya vitu anavyovipenda darasani;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhesabu idadi ya vitu vilivyomo darasani na kuandika namba ya idadi ya vitu anavyovifahamu; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma namba hizo kwa kurudiarudia ili kupata uelewa wa kuhesabu namba ya vitu vilivyomo darasani.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja vitu unavyoweza kuvihesabu ndani na nje ya darasa.
- (ii) Ni vitu gani umeshindwa kuvihesabu ndani na nje ya darasa?

Husisha

- (i) Hesabu viti/madawati yaliyomo katika darasa lako.
- (ii) Panga vitu vilivyomo darasani mwako kwa kuzingatia rangi na ukubwa.

Tumia

- (i) Onesha vitu unavyovitumia katika kufanyia usafi wa choo, kisha vihesabu.
- (ii) Hesabu milango ya darasa katika shule yako.

(b) Kuhesabu namba kuanzia ndogo kwenda kubwa (1-99)

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuhesabu namba kuanzia ndogo kwenda kubwa (1-99).

Vifaa/zana: Kadi za nambamguso, chati za nambamguso, chati na kadi za namba, katika maandishi yaliyokuzwa na breli, shanga na abakasi

Hatua za kufuata:

- (i) andaa kadi na chati za namba katika maandishi ya breli na yaliyokuzwa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzichunguza kadi na chati za namba zilizo katika maandishi ya breli na yaliyokuzwa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhesabu namba kuanzia ndogo kwenda kubwa; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhesabu kuanzia namba ndogo kwenda kubwa kwa kufuatia namba zilizopo katika kadi/chati za namba katika mandishi ya breli au yaliyokuzwa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, ni namba gani ambazo umejifunza unaweza kuzihesabu kwa kutumia vitu vilivyomo darasani kunzia namba ndogo kwenda namba kubwa?
- (ii) Je, ni namba gani kati ya hizo zilikupa ugumu katika kuzihesabu kutoka ndogo kwenda kubwa?

Husisha

- (i) Panga namba ndogo kwenda namba kubwa.
- (ii) Je, ni namba gani kati ya hizo ulizozihesabu unaweza kuziandika?

Tumia

Andika namba ndogo kwenda namba kubwa.

Shughuli ya 2: Kufanya zoezi la kuongeza na kupunguza vitu kutokana na idadi aliyopewa Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kufanya mazoezi ya kuongeza na kupunguza vitu mbalimbali kutokana na idadi aliyopewa.

Vifaa/zana: Vijiti, vizibo, punje za mbegu, tembe za mawe

Hatua za kufuata:

- (i) andaa vitu mbalimbali kwa ajili ya kufanya mazoezi ya kuongeza na kupunguza;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuongeza na kupunguza vitu;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kuongeza na kupunguza vitu mbalimbali; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya mazoezi ya kuhesabu na kuongeza vitu mbalimbali.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, katika darasa unalosoma kuna wasichana wangapi na wavulana wangapi?
- (ii) Iwapo katika darasa unalosoma kuna wanafunzi wanne, leo mwanafunzi mmoja hakuja darasani, je mmebaki wanafunzi wangapi?

Husisha

Je, mazoezi ya kupunguza na kuongeza uliojifunza yanakusaidiaje katika maisha yako ya kila siku?

Tumia

Chukua machugwa matatu na mpe rafiki yako chungwa moja; je umebakiwa na machungwa mangapi?

Shughuli ya 3: Kutumia matendo ya kihisabati

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia matendo ya kihisabati ili kukuza stadi za kihisabati katika kumudu maisha ya kila siku.

Vifaa/zana: Sinia la namba, chati za namba, vijiti, vizibo, punje za mbegu, tembe za mawe, shanga na abakasi

Hatua za kufuata:

- (i) andaa mchoro/mchoro mguso kuonesha matendo ya kihisabati, ambayo ni kujumlisha na kutoa;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuangalia/ kupapasa mchoro/ michoro mguso;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia tendo mojamoa la kihisabati (kujumlisha au kutoa);
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kutumia matendo ya kihisabati katika hesabu; na

- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia matendo ya kihisabati katika shughuli za kila siku ndani na nje ya darasa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Je, ukitaka kuongeza viti darasani kwako utatumia tendo gani la kihisabati?

Husisha

- (i) Je, matendo ya kihisabati uliyojifunza yanakusaidiaje katika maisha yako ya kila siku?
- (ii) Taja matendo ya kihisabati unayoyatumia ukienda sokoni?

Tumia

Chukua shilingi mia tano kisha nunua pipi za shilingi mia mbili; je, utabakiwa na shillingi ngapi?

Shughuli ya 4: Kubaini maumbo mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini maumbo mbalimbali ya vitu vilivyomo ndani na nje ya darasa. Baadhi ya maumbo haya ni duara, mstatili, mraba na pembetatu.

Vifaa/zana: Vifani nya maumbo mbalimbali, kadi za maumbo

Hatua za kufuata:

- (i) andaa mchoro/mchoro mguso, kadi na vifani nya maumbo mbalimbali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuangalia/ kupapasa maumbo hayo;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini maumbo kwa kuonesha mfano;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini maumbo mbalimbali ya vitu vilivyomo ndani na nje ya darasa; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kurekebisha makosa anayofanya katika kubaini maumbo mbalimbali.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Taja maumbo mbalimbali ya vitu vilivyomo katika darasa lako.

Husisha

Je, unafananisha maumbo uliyobaini na kitu gani?

Tumia

- (i) Umbo la mviringo, mstatili, mraba na pembe tatu yanafanana na vitu gani?
- (ii) Panga vitu vinavyofanana na maumbo mviringo, mstatili, mraba na pembe tatu ndani na nje ya darasa.

Shughuli ya 5: Kubaini nyakati na majira

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini nyakati na majira. Kama vile siku, siku za wiki, miezi na majira ya mwaka.

Vifaa/zana: Saa, redio, simu, picha au picha mguso, michora au michoro mguso, vitu halisi na kalenda

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini matendo ya kila siku kwa kufuata ratiba yake;
- (ii) andaa saa, simu, michoro, au michoro mguso, kalenda na ratiba;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubainisha nyakati tofauti za siku;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini matendo yanayofanywa kulingana na wakati;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini nyakati katika siku, wiki, mwezi na mwaka; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini matendo yanayofanywa kila siku, kila wiki, kila mwezi na mwaka.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Unapoamka asubuhi huwa unafanya nini?
- (ii) Je, baada ya masomo huwa unafanya nini?

Husisha

- (i) Nyakati za masika watu hufanya nini?
- (ii) Taja matendo ukihuhsisha na majira na nyakati.

Tumia

Tumia ratiba ya darasani kuonesha matendo unayoyafanya kuanzia asubuhi hadi jioni.

Shughuli ya 6 (a): Kubaini vipimo mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini stadi za vipimo mbalimbali. Vipimo hivyo ni vya urefu, ujazo, uzito na umbali.

Vifaa/zana: Rula, kamba, futikamba, mchanga, vikombe, chupa, maji, vifani.

Hatua za kufuata:

- (i) andaa vifaa au zana na kuviweka darasani;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, avichunguze vifaa ulivyoviandaa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuvibaini kulingana na ukubwa, udogo, urefu, ufupi, unene, wembamba, uwingi na uchache; na

- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupima vitu urefu, upana, uzito, ujazo na umbali wa vitu mbalimbali kwa kutumia vifaa mbalimbali ulivyovitumia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira
Tafakari

Je, ni vipimo gani ulivyojifunza?

Husisha

- (i) Taja vitu unavyovitumia kila siku na vipimo vyake.
- (ii) Je, unapima urefu kwa kutumia nini?

Tumia

Vifaa gani tunavitumia kupima uzito, ujazo, urefu na umbali?

Shughuli 6 (b): Kutambua thamani ya sarafu na noti za Tanzania

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kugusa na kupapasa sarafu mbalimbali ili kuzitambua;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupapasa noti mbalimbali ili kuzitambua;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutofautisha thamani za sarafu na noti; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia sarafu na noti katika maisha ya kila siku.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Onesha sarafu ya shilingi mia moja.
- (ii) Onesha noti ya shilingi elfu moja.

Husisha

Taja vitu unavyoweza kununua shulenii kwa sarafu ya shilingi mia moja.

Tumia

Unaweza kununua nini ukipewa shilingi mia mbili?

Sura ya Nne

Utumiaji wa stadi za ujasiriamali katika uzalishaji mali

Utangulizi

Sura hii inaelekeza namna ya kufundisha umahiri wa stadi za ujasiriamali katika uzalishaji mali kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Umahiri huu wa stadi za ujasiriamali umegawanyika katika umahiri mahususi wa kueleza dhana ya ujasiriamali na uzalishaji mali, kutumia nyenzo za ujasiriamali katika uzalishaji mali na kubuni miradi ya uzalishaji mali. Kila umahiri mahususi umegawanyika katika shughuli ndogondogo za kutendwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona ambapo vifaa/zana mbalimbali zimependekezwa kutumika katika kufundishia na kujifunzia shughuli hizi.

4.1 Kueleza dhana ya ujasiriamali na uzalishaji mali

Shughuli ya 1: Kufafanua dhana ya ujasiriamali na uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za ujasiriamali ili aweze kuzitumia katika shughuli za uzalishaji mali. Stadi hizi zitajengwa kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kujitegemea katika mazingira yake. Ili mwanafunzi aweze kujenga stadi hizi anapaswa kufafanua dhana ya ujasiriamali kwa kuzingatia vipengele vya maana, aina, sifa na umuhimu wa ujasiriamali. **Vifaa/zana:** Picha za kuchorwa zenye rangi, picha mguso, vifani, vitu halisi na matini mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufafanua maana ya ujasiriamali kwa kutumia picha/picha mguso;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja aina za ujasiriamali kwa kutumia picha mbalimbali zenye unamu tofautitofauti;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja sifa za ujasiriamali kwa kutumia picha na chati inayoonesha sifa za ujasiriamali;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufafanua umuhimu wa ujasiriamali;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini shughuli za uzalishaji mali zilizomo katika mazingira yake.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari:

Umejifunza nini kuhusu dhana ya ujasiriamali na uzalishaji mali?

Husisha:

- (i) Onesha vitu vya ujasiriamali vilivyomo darasani kwako.
- (ii) Unafanya shughuli gani za uzalishaji mali shulenii mwako?

Tumia:

Shirikiana na mwanafunzi mwenzako kufafanua maana, aina, sifa na umuhimu wa ujasiriamali kwa kutumia pitcha mguso na vitu halisi.

Shughuli ya 2: Kueleza sifa za mjasiriamali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za ujasiriamali atakazoweza kuzitumia katika maisha yake ya kila siku wakati na baada ya shule. Aidha, stadi hizi zitajengwa kwa njia ya kumshirikisha mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kueleza sifa mbalimbali za mjasiriamali. Baadhi ya sifa za mjasiriamali ni kama vile:

- (a) kuwa na uthubutu wa kuanzisha shughuli za uzalishaji mali;
- (b) kuwa na ubunifu wa mawazo mapya kulingana na mahitaji;
- (c) kuwa na ushawishi;
- (d) kujali muda;
- (e) kuwa na uvumilivu;
- (f) kufanya kazi kwa bidii;
- (g) kuwa tayari kufanya kazi yoyote ya kumuingizia kipato; na
- (h) kuwa na maono na mtazamo chanya pasipo kukata tamaa.

Vifaa/zana:

Picha mguso, picha za kuchorwa zenyne rangi na unamu mbalimbali, na matini mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya sifa za mjasiriamali;
- (ii) andaa igizodhima linalohusu sifa za mjasiriamali;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya igizodhima kuhusu sifa za mjasiriamali;
- (iv) kwa kutumia igizodhima mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja sifa za mjasiriamali;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya vitendo vya ujasiriamali kwa kuzingatia sifa za mjasiriamali;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhusianisha sifa za mjasiriamali na matendo aliyoyaigiza ya mjasiriamali kulingana na mazingira yake;

(vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujibu maswali utakayompa kuhusu sifa za ujasiriamali kwa kutumia onesho mbinu la ujifunzaji;
Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari:

- (i) Taja sifa za mjasiriamali.
- (ii) Taja sifa moja ya mjasiriamali unayoikumbuka.

Husisha:

- (i) Katika mazingira yako, utamtambuaje mjasiriamali?
- (ii) Taja vitu ulivyobuni darasani au shulen i kwako.

Tumia:

Buni vitu mbalimbali kutokana na mazingira unayoishi.

Shughuli ya 3. Kubaini shughuli za uzalishaji mali katika jamii

Shughuli hii inalenga kumuwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za uzalishaji mali atakazoweza kutumia katika kubuni na kufanya shughuli mbalimbali zitakazomwezesha kujikimu katika maisha yake ya kila siku. Mfano wa shughuli hizi ni: biashara ndogondogo, kilimo, upishi, ushonaji, ususi, bustani, ufugaji na ufundi sahili kama vile; ufinyanzi, ufumaji na usokotaji.

Vifaa/zana:

Picha, picha mguso, michoro, michoro mguso, vyakula mbalimbali, cherehani, vitambaa, karatasi, ukindu, kamba za katani na shanga

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya shughuli za uzalishaji mali zinazofanyika katika mazingira uliopo mfano; kilimo cha bustani, ususi na ufugaji;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutembelea mazingira tofautitofauti ili ayatambue na kuona shughuli mbalimbali za uzalishaji mali na jinsi zinavyofanywa;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujongea kuelekea eneo la kujifunza stadi za uzalishaji mali;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuorodhesha shughuli mbalimbali zinazoweza kufanywa ili kujipatia kipato;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini shughuli ya uzalishaji mali anayoweza kuifanya;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubuni shughuli za ujasiriamali mojawapo aliyoibaini kutoka kwa watu wengine; na

- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutekeleza shughuli hiyo ya uzalishaji mali, katika kuandaa hadi kuuza.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, ni shughuli gani za uzalishaji mali ulizozibaini ulipokwenda ziara ya mafunzo?
- (ii) Ni shughuli ipi ya uzalishaji mali ungependa uifanye?

Husisha

Ni mahali gani kwingine umewahi kuona shughuli za uzalishaji mali?

Tumia

Kwanini ni vizuri kujua shughuli za ujasiriamali?

1.2 Kutumia nyenzo za ujasiriamali katika uzalishaji mali

Shughuli ya 1. Kubaini nyenzo za uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumjengea mwanafunzi mwenye uziwikutoona uwezo wa kubaini nyenzo za uzalishaji mali. Baadhi ya nyenzo hizo ni; elimu ya ujasiriamali, upatikanaji wa mtaji, malighafi na miundombinu.

Vifaa/zana: Vitabu vya uzalishaji mali, vitu halisi, fedha na ramani

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuchunguza shughuli za uzalishaji mali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kubaini shughuli moja ya uzalishaji mali;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini nyenzo zinazohitajika katika shughuli hiyo;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kabaini umuhimu wa shughuli za ujasiriamali katika maisha ya kila siku; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzingatia nyenzo zote za ujasiriamali kabla ya kuanza shughuli yoyote ya ujasiriamali.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Je, umejifunza nini kuhusu nyenzo za uzalishaji mali?

Husisha

- (i) Miundo mbinu inahusianaje na uzalishaji mali?
- (ii) Elimu ya ujasiriamali inakusaidiaje katika shughuli za uzalishaji mali?

Tumia

Ni malighafi zipi utazitumia katika kutengeneza juisi?

Shughuli ya 2. Kuchambua nyenzo za uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumuwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za uzalishaji mali zitakazomwezesha katika kuchambua nyenzo za ujasiriamali ili aweze kuzitumia ipasavyo pasipo kuchanganya matumizi yake. Baadhi ya nyenzo hizi ni; kuwa na elimu ya uzalishaji mali, upatikanaji wa mtaji, upatikanaji wa walaji, na miundombinu.

Vifaa/zana: Daftari la kumbukumbu, fomu ya kumbukumbu ya ununuzi, kompyuta, matini mbalimbali, vifani, bidhaa halisi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutembelea maeneo tofautitofauti ili aone na kutambua shughuli mbalimbali za kujipatia kipato;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini nyenzo za uzalishaji mali;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchambua nyenzo mbalimbali za uzalishaji mali kulingana na mzingira;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchambua vipaumbele katika matumizi ya nyenzo za uzalishaji mali kwa kuzingatia kipi kianze na kipi kifuate;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujifunza nyenzo za uzalishaji mali katika vikundi vya kijasiriamali; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia nyenzo za uzalishaji mali baada ya kujifunza kabla ya kuanzisha shughuli ya uzalishaji mali.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Eleza kwa kifupi ulichojifunza.

Husisha

Ni nyenzo zipi umejifunza katika vikundi vya ujasiriamali?

Tumia

Eleza elimu, mtaji, malighafi na miundombinu zinavyotumika katika uzalishaji mali.

Shughuli ya 3. Kutumia teknolojia saidizi katika shughuli za uzalishaji mali Shughuli hii inamuwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia teknolojia saidizi katika shughuliza za kuzalisha mali. Baadhi ya vifaa vyta teknolojia saidizi anavyowezza kutumia ni spika, kompyuta, vikokotozi, mashine ya kutambua fedha, simu na televisheni. **Vifaa/zana:** Spika, betri, kompyuta, kikokotozi, mashine ya kutambua fedha, simu, televisheni

Hatua za kufuata:

- (i) pitia kumbukumbu za kila mwanafunzi mwenye uziwikutoona, ili kubaini mahitaji ya kila mmoja;
- (ii) shirikisha wataalamu wa uchunguzi na mzazi/wazazi katika kubaini changamoto na uwezo wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kutumia teknolojia saidizi;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuchagua kifaa kinachomfaa kwa ajili ya kukitumia katika shughuli za uzalishaji mali (zingatia mazingira ya utumiaji wa kifaa kinachokusudiwa);
- (iv) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua kifaa saidizi cha kiteknolojia ambacho ni chepesi katika utumiaji;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, jinsi ya kutumia kifaa hicho;
- (vi) washirikishe walimu, walimu wega na mzazi kuhusu matumizi sahihi ya kifaa saidizi kulingana na mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia vifaa saidizi kama vile kompyuta na simu kwa kupata taarifa za hali ya hewa, upatikanaji wa pembejeo, uzalishaji wa mazao, bei za mazao, masoko na bei za bidhaa kwa wakati huo;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia programu za kwenye simu kwa kupata taarifa mbalimbali;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kurekodi sauti katika kipaza sauti na kukitumia huku kikitoa sauti iliyorekodiwa inayowapa taarifa wateja kuhusu huduma au bidhaa inayopatikana kwake; na
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika vikundi vyta ujasiriamali kujifunza jinsi ya kutumia kikokotozi na kompyuta kwa kutunza kumbukumbu za kibiashara.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Kifaa kipi cha teknolojia saidizi kati ya ulivyojifunza unaweza kukitumia?
- (ii) Unawezaje kutumia simu kupata taarifa za kibashara?

Husisha

Chunguza vifaa vya teknolojia saidizi vinavyopatika katika mazingira ya shule.

Tumia

Onesha namna utakavyotumia simu au kompyuta katika kutangaza bidhaa zako.

Shughuli ya 4. Kubaini mbinu za kukuza uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi atakazoweza kuzitumia katika kupata nyenzo za uzalishaji mali. Baadhi ya mbinu hizi ni; kuweka akiba, benki au kwenye vikoba, kupata msaada, wafadhili, kufanya kazi ili kujipatia kipato na kukopa.

Vifaa/zana: Vipeperushi vya benki, matangazo

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya mbinu za kupata nyenzo za uzalishaji mali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutembelea maeneo tofautitofauti ili aweze kubuni mbinu za kupata nyenzo za uzalishaji mali;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kushiriki kwenye mikutano na maonesho mbalimbali ya kibashara, usugaji, sanaa na ufundi ili kubuni mbinu za kupata nyenzo za uzalishaji mali;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini mbinu za kupata nyenzo za uzalishaji mali ikiwa ni pamoja na kuweka akiba, kuomba msaada na kufanya kazi za uzalishaji mali ili kujipatia fedha; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia mbinu za kupata nyenzo za uzalishaji mali ili kuendeleza shughuli yake ya uzalishaji mali.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Je, ulipata ugumu gani katika kupata nyenzo za uzalishaji mali?
- (ii) Kuna umuhimu gani kuwa na nyenzo za uzalishaji mali?

Husisha

Taja mbinu za kupata nyenzo za uzalishaji mali katika mazingira yako

Tumia

Je, utatumia mbinu gani kupata nyenzo za uzalishaji mali?

4.3 Kubuni miradi ya uzalishaji mali

Shughuli ya 1. Kubaini hatua za uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi zitakazomuwezesha kubaini hatua za uzalishaji mali. Hatua hizi ni pamoja na kutafuta mtaji, kubaini uhitaji, kuzalisha na kuuza bidhaa.

Vifaa/zana: Kadi za picha, michoro mguso mbalimbali, televisheni, DVD na CD zenye programu za mafunzo, karatasi kubwa yenye picha/iliyochorwa mchakato wa utengenezaji wa juisi, matunda, na vifaa vya kusagia juisi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua shughuli za uzalishaji mali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini uhitaji wa bidhaa lengwa kwa wanunu;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini masoko;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kufanya uzalishaji wa bidhaa zake;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuuza bidhaa zake alizozizalisha kwa kuzingatia kupanga bidhaa, makundi ya bidhaa na ubora;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kuuza bidhaa zake katika masomo aliyyoyachagua kulingana na aina ya bidhaa aliyoitengeneza;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, na muongoze namna ya kuandaa juisi ya embe akizingatia kujua idadi ya watu watakaokunywa juisi, na mahali matunda yatakopatikana;
- (viii) kama kuna bustani ya shule, mwongoze mwanafunzi kwenda kuchuma matunda au kuyanunua sokoni na kuyaandaa. Matumizi ya fedha pia yafundishwe katika hatua hii;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia kisu kwa hadhari;
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzingatia usafi wakati wote wa uandaaji;
- (xi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, hatua za usagaji wa juisi, kuweka sukari, kukoroga na kuiandaa kwa ajili ya kuuzwa; na
- (xii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kwa vitendo katika hatua za utunzaji wa kumbukumbu za mauzo aliyofanya na fedha alizopata.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umejisikiaje baada ya kutengeneza juisi?
- (ii) Siku nyingine ungependa kutengeneza kitu gani cha kuuza?
- (iii) Unafikiri shughuli gani unaweza kuifanya ili upate fedha?

Husisha

Kwa siku nyingine ni nani utapenda kushirikiana naye kutengeneza juisi au kitu chochote?

Tumia

- (i) Fedha ulizopata utazihifadhi wapi?
- (ii) Fedha ulizopata utazitumiaje?

Shughuli ya 2. Kuonesha maadili ya uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumuwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za uzalishaji mali atakazoweza kuzitumia katika kubaini maadili ya uzalishaji mali ili aweze kuyatumia katika kulinda uhusiano na wateja hatimaye kukuza biashara yake. Baadhi ya maadili haya ni; matumizi ya lugha yenye staha na mvuto wakati wote, kujali mteja na kuzingatia ubora wa bidhaa, na kuuza bidhaa kwa bei halali.

Vifaa/zana: Kadi zenye maneno mbalimbali ya kuonesha tabia njema na picha/ picha mguso za kuonesha kusaidiana kazi na kuhudumia wengine.

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya maadili ambayo mjasiriamali anapaswa kuzingatia katika uzalishaji mali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutembelea maeneo tofauti ili akutane na wauzaji wa bidhaa mbalimbali na wateja wao katika mazingira ya uzalishaji mali;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuchunguza/kufuatilia mzungumzo kati ya muuzaji au mtoa huduma /huduma na wateja;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuandika matukio anayojifunza, jinsi mhudumu anavyokaribisha na kuwahudumia wateja wake, kama wamefanikiwa kuipata bidhaa na kuuziwa, kutokuuziwa au wameikosa (kwa msaada wa mkalimani);
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya igizodhima linaloloonesha maadili ya mtoa huduma na mteja;

- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini mambo mazuri alijojifunza na upungufu wa kimaadili uliyooneshwa na wauzaji au wateja; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja mambo ya msingi yanayopendekezwa kufanywa ili kulinda uhusiano na wateja hatimaye kukuza uzalishaji.

Kumbuka: Mwalimu unapaswa kumwongoza mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutumia kanuni za ujasiriamali kama vile; kutochagua kazi, kujiamini na kubaini fursa ya uhitaji wa bidhaa na kuzitumia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Mzalishajimali yupi uliyemfurahia?
- (ii) Kwa nini umemfurahia mzalishajimali huyo?

Husisha

- (i) Mzalishajimali yupi hakuonesha kuwajali wateja?
- (ii) Ungekuwa ni wewe ungefanya nini katika kumjali mteja?

Tumia

Elezea mambo mema uliyofanyiwa wakati wa kununua bidhaa.

Shughuli ya 3. Kuanzisha shughuli za uzalishaji mali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi zitakazomwezesha kuanzisha shughuli ya uzalishaji mali atakayopenda kuifanya. Baadhi ya shughuli za uzalishaji mali ni kilimo, ufugaji, ufundi, uvuvi na biashara ndogondogo.

Vifaa/zana: Kadi zenye majina ya miradi mbalimbali na picha za biashara mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya shughuli za uzalishaji mali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutembelea maeneo tofautitofauti yanayofanya shughuli za uzalishaji mali ili aone namna shughuli mbalimbali zinavyofanyika;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuorodhesha shughuli mbalimbali za uzalishaji mali alizoziona katika maeneo mliyoyatembelea;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza shughuli anayopenda kufanya; na
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa atakavyofanyia shughuli ya uzalishaji mali aliyoichagua;

- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, hatua za namna ya utekelezaji wa shughuli aliyoianzisha; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutafuta masoko, kuuza bidhaa zake, kufanya matumizi na kuhifadhi faida atakayoipata.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Ni mradi gani wa ujasiriamali ungependa kuuanzisha?

Husisha

Ni biashara gani umewahi kuiona watu wakiifanya katika mazingira unayoishi?

Tumia

- (i) Kuna umuhimu gani wa kuchagua mradi wa ujasiriamali?
- (ii) Onesha kwa vitendo jinsi unavyoweza kuendesha shughuli ya uzalishaji mali uliyoianzisha.

Shughuli ya 4: Kutatua changamoto katika shughuli za uzalishaji mali.

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi zitakazomwezesha kutatua changamoto mbalimbali zinazoweza kujitokeza katika ujasiriamali. Baadhi ya changamoto hizi ni; ubora wa bidhaa, upatikanaji wa bidhaa, mtaji na masoko, magonjwa, majanga ya asili, ukosefu wa vifaa vya teknolojia saidizi na miundombinu.

Vifaa/zana: Vitu halisi, kadi na picha zinazofafanua namna ya kutatua changamoto katika shughuli za uzalishaji mali

Hatua za kufuata:

- (i) andaa orodha ya njia za kutatua changamoto katika shughuli za uzalishaji mali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutatua changamoto mbalimbali anayokabiliana nayo katika shughuli yake anayoifanya;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini athari zinazosababishwa na changamoto hizo;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, jinsi ya kutumia mbinu za kutatua changamoto hizo;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhakiki kama changamoto ameweza kuitatua au hajaweza. Ikiwa bado hajaweza kutatua msisitize kurekebisha mbinu ya utatuaji wa changamoto hiyo; na

- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwa na mbinu za kuchukua hadhari ili kuepuka changamoto zinazoweza kuzuilitika.

Ongiza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja changamoto unazokabiliana nazo katika biashara yako.
- (ii) Ni changamoto ipi kubwa uliyoipata katika biashara yako?

Husisha

- (i) Unapaswa kufanya nini ili kuzuia changamoto zisitokee katika biashara yako?
- (ii) Ni watu gani utawashirikisha katika kutatua changamoto unazozipata katika biashara yako?

Tumia

Unatumia mbinu gani katika kukabiliana na changamoto unazozipata katika kuuza biashara yako?

Sura ya Tano

Ukuzaji wa stadi za michezo na sanaa

Utangulizi

Sura hii inaelekeza namna ya kujenga umahiri wa stadi za michezo na sanaa kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Umahiri huu wa ukuzaji wa stadi za michezo na Sanaa umegawanyika katika umahiri mahususi wa; kucheza michezo sahili, kumudu kazi za sanaa na ufundi, kuimba nyimbo kwa kutumia ala za muziki, na kumudu sanaa za maonesho.

5.1. Kucheza michezo sahili

Shughuli ya 1. Kufanya mazoezi ya viungo

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za michezo na sanaa kwa kufanya mazoezi ya viungo, kucheza mpira, kushiriki katika riadha, kucheza michezo ya jadi, kuchora, na kucheza ngoma.

Vifaa/zana: Mkekä, zulia, godoro na kitî

Hatua za kufuata:

- (i) andaa aina ya michezo unaohitaji mwanafunzi mwenye uziwikutoona kushiriki;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa eneo la kuchezea;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa vya kuchezea;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzijua kanuni za kuzingatia katika michezo mliaoandaa;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzingatia usalama wakati wa michezo; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kurudisha/kutunza vifaa vya michezo mahali salama baada ya kukamilisha kucheza michezo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Katika michezo uliocheza umejifunza nini?

Husisha

Michezo ulioucheza unaweza kuuchewza sehemu gani nyingine?

Tumia

Shirikiana na wanafunzi wenzako kufanya mazoezi mbalimbali ya viungo.

Shughuli ya 2. Kucheza michezo sahili kulingana na umri na mazingira yanayohusika Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za kujimudu kwa kucheza michezo sahili kulingana na umri na mazingira mfano; kuruka kamba na mchezo wa kujificha.

Vifaa/zana: Kiti, kamba na filimbi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua mchezo sahili ambao atashiriki kuicheza;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mazingira ambayo ataweza kushiriki kucheza mchezo huo;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa vinavyohitajika katika mchezo unaohusika;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kifaa kimojakimoja kitakachotumika katika mchezo aliouchagua;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja kazi ya kila kifaa;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzitambua kanuni za kuzingatia katika mchezo unaohusika;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzijua hadhari za kuchukua wakati wa kucheza mchezo unaohusika;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kushiriki katika mchezo unaohusika;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja maeneo ambayo ameyafurahia kwenye mchezo unaohusika; na
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunza vifaa vya michezo mahali salama/stoo baada ya kuvitumia.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja kifaa ulichokitumia kucheza mchezo uliochagua.
- (ii) Ulicheza na nani mchezo wa leo?

Husisha

- (i) Ni mchezo upi umewahi kucheza shulenii na nyumbani?
- (ii) Ni mahali gani pengine umewahi kucheza mchezo huo?

Tumia

- (i) Kitu gani kilikuwa kigumu kwenye mchezo uliouchagua?
- (ii) Ni kwa namna gani unaweza kucheza mchezo huo?

Shughuli ya 3. Kucheza michezo ya jadi

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza utamaduni na michezo ya jadi kama vile; bao, mdako na kamba.

Vifaa/zana: Kamba, bao, mawe au gololi, filimbi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mchezo wa jadi;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mazingira ambayo atashiriki kucheza mchezo huo;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa vinavyohitajika kutumia katika mchezo unaohusika;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kifaa kimojakimoja;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja kazi ya kila kifaa;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufuata kanuni za kuzingatia katika mchezo unaohusika;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini timu pinzani;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini hadhari za kuchukua wakati wa kucheza mchezo unaohusika;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini hatua za mchezo unaohusika;
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja jambo ambalo limemvutia katika mchezo unaohusika; na
- (xi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunza vifaa vya michezo mahali salama au stoo baada ya kutumia au kumaliza mchezo unaohusika.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Mchezo uliocheza leo unatumia vifaa gani?
- (ii) Ulicheza na nani mchezo wa leo?

Husisha

- (i) Mchezo ulioucheza ulicheza na marafiki zako wangapi?
- (ii) Nani alishindwa kwenye mchezo?

Tumia

Umetumia vifaa gani katika kucheza mchezo ulioucheza leo?

Shughuli ya 4. Kucheza mpira

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za michezo kwa kucheza michezo mbalimbali ya mpira kama vile mpira wa kengele. Pia, itamsaidia katika kuzibaini sheria na kanuni zinazotumika katika mchezo wa mpira na faida zake.

Vifaa/zana: Kamba, mpira wa kengele, magoli, filimbi, jezi na raba

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa au kuchagua mchezo wa mpira;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mazingira/uwanja ambao atashiriki kuchezza mchezo huo;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa vinavyohitajika kutumika katika mchezo unaohusika;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kifaa kimojakimoja na matumizi yake;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini kanuni za kuzingatia katika mchezo unaohusika;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini hadhari za kuchukua wakati wa kucheza mchezo unaohusika kama zipo;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini hatua za kufuata wakati wa kucheza mchezo unaohusika;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini timu pinzani;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kucheza mchezo hatua kwa hatua huku akifuatisha;
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kushiriki katika mchezo unaohusika;
- (xi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutaja jambo ambalo limemvutia katika mchezo unaohusika; na

- (xii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutunza vifaa vya michezo mahali salama/stoo baada ya kutumia/kumaliza mchezo unaohusika.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Mchezo uliocheza leo unatumia vifaa gani?
- (ii) Ulicheza na nani mchezo wa leo?

Husisha

Mlikuwa wachezaji wangapi katika mchezo wa leo?

Tumia

Shirikiana na wanafunzi wenzako kucheza mchezo wa mpira wa miguu.

Shughuli ya 5. Kushiriki katika riadha

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za michezo kwa kucheza aina mbalimbali za riadha kama vile; kukimbia kwenye magunia, kukimbia mbio fupi, kuruka chini na juu na kuruka viunzi. Pia, shughuli hii itamwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kubaini sheria na kanuni mbalimbali zinazotumika katika riadha na faida zake.

Vifaa/zana: Miti, fito, kamba, filimbi, jezi, raba, magunia

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua na kuandaa riadha;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mazingira/uwanja ambao atatumia kucheza mchezo huo;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa vinavyohitajika kutumika katika mchezo unaohusika;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini kifaa kimojakimoja na matumizi ya kila kifaa;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini kanuni za kuzingatia katika mchezo huo wa riadha;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini hadhari za kuchukua wakati wa kucheza mchezo huo wa riadha;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kuweka mikono kama inavyotakiwa wakati wa kukimbia;

- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kukimbia au kuruka pamoja, kwa kuzingatia hatua zote muhimu;
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kushiriki katika mchezo unaohusika; na
- (x) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunza vifaa vya riadha mahali salama/stoo baada ya kutumia/kumaliza mchezo unaohusika.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Unapenda kukimbia mbio zipi?
- (ii) Umewahi kuona wapi watu wakikimbia mbio?
- (iii) Je kukimbia kunasaidia nini?

Husisha

Umependa mchezo gani kati ya kuruka chini na kuruka viunzi?

Tumia

- (i) Utatumiaje michezo kwenye maisha yako?
- (ii) Kitu gani kilikuwa kigumu katika mchezo wa kukimbia?

5.2. Kumudu kazi za sanaa na ufundi

Shughuli ya 1. Kuchora picha za vitu mbalimbali, maumbo, herufi, namba, kupaka rangi na kutia nakshi.

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za ufundi kwa kuchora picha za vitu na maumbo mbalimbali pamoja na kupaka rangi na kutia nakshi.

Vifaa/zana: Manila, kadi za herufi, kalamu rashasha, rangi mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa vya kuchorea kama vile; manila, kadi za herufi, kalamu rashasha, rangi mbalimbali, gundi, uzi, msasa, mkasi, mbegu za nafaka na mchanga;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini vifaa vitakavyotumika katika uchoraji, kupaka rangi na kutia nakshi;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa herufi na maumbo mbalimbali kwenye karatasi isiyo rasmi;

- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchora maumbo na herufi mbalimbali kwenye karatasi/ manila rasmi;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua rangi sahihi za kupaka kulingana na herufi/ umbo;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupaka rangi na kutia nakshi kwenye herufi au umbo; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunza vitu alivyovichora na vifaa vya kuchorea mahali salama.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira Tafakari

- (i) Ni umbo gani umefurahia kulichora leo?
- (ii) Umepaka rangi gani katika michoro uliyochora?

Husisha

- (i) Ni rangi gani uliyoitumia kwenye mchoro inayofanana na majani?
- (ii) Ni herufi gani uliyoichora inayofanana na kikombe?

Tumia

Chora umbo la samaki au kikombe kisha paka rangi umbo hilo.

Shughuli ya 2. Kufinyanga vitu mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi za sanaa kwa kufinyanga vitu mbalimbali vinavyopatikana katika mazingira yake. Shughuli hii pia itamwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kusisimua na kuimarisha ncha za vidole kwa ajili ya maandalizi ya kuandika na kusoma maandishi ya breli na kukomaza misuli kuanzia vidoleni, viganjani, mkononi hadi kwenye ubongo.

Vifaa/zana: Ndoo/beseni, maji, udongo mfinyanzi, karatasi, gundi na ngano

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vitu anavyovifahamu katika mazingira yake mfano kikombe, kisu;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuvikusanya vitu mlivyovitaja;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mazingira yanayofaa kufanya kazi ya kufinyanga;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa vifaa kama vile; maji, udongo na ndoo/beseni;

- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini hatua za kufuata katika kufinyanga;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kushirikiana na wanafunzi wenzake kufinyanga maumbo mbalimbali kwa kufuata hatua zote muhimu;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuweka kitu alichofinyanga mahali pakavu na salama;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya usafi binafsi, wa vifaa na mazingira baada ya kufinyanga; na
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutunza vifaa vilivyokamilika mahali salama au stoo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Leo umefinyanga nini?
- (ii) Umewahi kutumia kitu gani kilichofinyangwa?

Husisha

Taja kitu kimoja mnachotumia nyumbani kilichotengenezwa kwa kufinyanga.

Tumia

- (i) Hicho ulichofinyanga kina kazi gani?
- (ii) Tunatumiae maji kwenye kufinyanga?

Shughuli ya 3. Kuumba maumbo ya vitu mbalimbali kwa kutumia makunzi yanayopatika katika mazingira yao.

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kukuza stadi ya ubunifu kwa kuumba vitu mbalimbali kwa kutumia makunzi yanayopatikana katika mazingira yake.

Vifaa/zana: Karatasi, boksi, magazeti

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchagua kitu cha kuumba;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa makunzi yatakayotumika katika kuumba;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kukusanya vitu anavyovipenda vitumike kama mwongozo katika kuumba;

- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa mazingira yanayofaa kufanya kazi ya kuumba;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzijua hatua za kufuata katika kuumba;
- (vi) shirikiana na mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuumba maumbo kwa kufuata hatua zote muhimu;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuumba maumbo kwa kufuata hatua zote muhimu;
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kufanya usafi binafsi wa vifaa na mazingira baada ya kuumba; na
- (ix) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutunza vifaa vilivyotumika mahali salama.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira Tafakari

- (i) Leo umeumba nini?
- (ii) Ulishawahi kuona wapi kitu ulichokiumba?

Husisha

- (i) Umetumia nini kuumba?
- (ii) Ni kitu gani kingine kinaweza kutumika kuumba?

Tumia

Nini matumizi ya kile ulichokiumba?

5.3. Kuimba nyimbo kwa kutumia ala za muziki

Shughuli ya 1. Kuimba nyimbo mbalimbali

Shughuli hii imelenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuimarisha stadi za uimbaji kwa kuimba nyimbo mbalimbali kwa kutumia Lugha ya Alama ya Tanzania (LAT) na alama mguso.

Vifaa/zana: Redio, simu, televisheni

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa wimbo rahisi na wenye ujumbe;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuimba wimbo kwa hatua huku akikusikiliza/kufuatilia alama;

- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuimba wimbo kwa hatua kwa msaada wa lugha ya alama au mguso; na
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kueleza maudhui ya kila wimbo alioimba.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Je, katika wimbo ulioimba umejifunza nini?

Husisha

Ni wimbo gani umewahi kuimba ukiwa nyumbani?

Tumia

Imba wimbo uliouimba leo darasani mbele ya wenzako.

Shughuli ya 2. Kutumia ala za muziki

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuimarisha stadi za sanaa kwa kutumia ala mbalimbali za muziki zinazopatikana katika mazingira yake.

Zana/vifaa: Baragumu, tarumbeta, saksafoni, marimba, vijiti, dufu, towazi, litungu, zeze, njuga, manyanga, kayamba, filimbi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuandaa ala mbalimbali za muziki;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuandaa mazingira au eneo atakalotumia kujifunzia ala za muziki;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupanga ala zote za muziki sehemu moja;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupiga ala moja baada ya nyininge;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchunguza ni ala gani ya muziki ameipenda/imemvutia zaidi;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupiga ala iliyomvutia kwa kufuata hatua zote muhimu;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupiga kwa kurudiarudia ala hiyo ya muziki; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupiga ala hiyo ya muziki bila msaada wa mwalimu.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Zipo ala ngapi za muziki ulizojifunza leo?
- (ii) Ni ala gani ya muziki umeipenda?

Husisha

- (i) Kati ya ngoma na filimbi ni ala gani unaipenda zaidi.
- (ii) Ni ala gani ulishawahi kuitumia?

Tumia

Tumia dufu na zeze kupiga wimbo unaoupenda.

Shughuli ya 3. Kuimba nyimbo kwa kutumia ala za muziki

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi ya muziki kwa kuimba nyimbo kulingana na ala za muziki.

Vifaa/zana: Ngoma, gitaa, zeze, kinanda, piano

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa kifaa/vifaa vya kutumia kupiga ala za muziki;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuimba wimbo bila ala ya muziki;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupiga ala za muziki huku akisikiliza;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupiga ala za muziki;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuimba kwa kufauata ala za muziki kwa kushirikiana naye;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuimba kwa kufauata ala za muziki kwa kujitegemea; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubainisha maudhui ya wimbo aliouimba.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Unapenda kuimba wimbo gani?
- (ii) Unatumia kifaa gani kupiga ala za muziki?

Husisha

- (i) Ulishawahi kuona/kusikia wapi watu wanaimba?
- (ii) Ni wimbo gani mnaoimba mmapokuwa mstarini na wanafunzi wenzako?

Tumia

Imba wimbo kwa kutumia ala za muziki na wanafunzi wenzako.

5.4. Kumudu sanaa za maonesho

Shughuli ya 1. Kuigiza matukio

Shughuli hii imelenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuigiza matukio mbalimbali ili aweze kujenga stadi za uigizaji. Matendo kama vile; kulia, kucheka, kuimba, kununa, kufurahi na kukasirika.

Vifaa/zana: Fimbo, kofia, koti, miwani

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandaa maneno ambayo mwanafunzi atatumia katika kuigiza;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuyapitia maneno yote na kupata maana zake;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandika tendo mojamoja kwenye kadi;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma tendo mojamoja huku ukiigiza tendo halisi;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, asome neno na kuigiza tendo lake; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuigiza kila neno bila kusoma.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Onesha tendo la kulia.
- (ii) Onesha tendo la kucheka.

Husisha

- (i) Onesha tendo unalopenda kuigiza.
- (ii) Ulishawahi kuona/kusikia wapi watu wanaigiza?

Tumia

Igiza na wanafunzi wenzako matendo uliyoyaigiza darasani.

Shughuli ya 2. Kusimulia hadithi mbalimbali

Shughuli hii itamwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za sanaa kwa kusimulia hadithi mbalimbali na kueleza ujumbe uliopo katika hadithi.

Vifaa/zana: Picha/picha mguso, kadi mbalimbali, vifani mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) andaa hadithi unayokusudia mwanafunzi mwenye uziwikutoona, aisimulie. Kuandaa hadithi ni pamoja na kuandaa kifungu cha hadithi;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzibaini sehemu muhimu za hadithi ambazo ni jina la hadithi na mwanzo wa hadithi kama vile “hadithi hadithi au paukwa”;
- (iii) mwongoze mwanafunzi kufahamu namna hadithi inavyoitikiwa na wengine kama vile “hadithi hadithi, *jibu ni* hadithi njoo utamu kolea. paukwa *jibu ni* pakawa;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelewa hadithi yenyewe, kuelewa hadithi ni pamoja na wahusika na uhusika wao;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelewa mwisho wa hadithi, ikiwa ni pamoja na kutaarifu kwa sentensi hii; hadithi yangu imeishia hapa;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kueleza ujumbe unaopatikana katika hadithi;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhadithia hadithi kuanzia mwanzo hadi mwisho kwa kufuata hatua zote muhimu kwa msaada wa mwalimu; na
- (viii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuhadithia hadithi kuanzia mwanzo hadi mwisho kwa kufuata hatua zote muhimu bila msaada wa mwalimu.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Hadithi yako inaitwaje?
- (ii) Wahusika wa hadithi yako ni nani?

Husisha

- (i) Wapo wahusika wangapi katika hadithi yako?
- (ii) Mwanzo wa hadithi unasemaje?

Tumia

- (i) Wasimulie wanafunzi wenzako hadithi.
- (ii) Hadithi yako inatufundisha nini?

Shughuli ya 3. Kuigiza vitendo vya kuchekesha

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za sanaa kwa kufanya vitendo vya kuchekesha.

Vifaa/zana: Fimbo, kofia, kifani cha uso

Hatua za kufuata:

- (i) andaa maneno ya kuchekesha unayohitaji mwanafunzi mwenye uziwikutoona, ayatumie;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuandika maneno hayo kwenye kadi;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kusoma neno moja baada ya lingine;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kupata maana ya kila neno;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuigiza na kuchekesha kwa kutumia neno mojamoja;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchekesha kwa kutumia neno mojamoja kwa msaada wa mwalimu; na
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchekesha kwa kutumia neno mojamoja bila msaada wa mwalimu.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Taja maneno uliyoyatumia wakati wa kuchekesha.
- (ii) Ni neno gani umelipenda zaidi?

Husisha

- (i) Ni wakati gani wewe unapenda kucheka?
- (ii) Kati ya kununa na kucheka unapenda kuigiza nini?

Tumia

Ni wakati gani huwa unachecha, na kwa nini huwa unachecha?

Shughuli ya 4. Kucheza ngoma mbalimbali

Shughuli hii inalenga kumwanda mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za maonesho kwa kucheza ngoma mbalimbali.

Vifaa/zana: Ngoma, nguo maalumu, kofia maalumu, filimbi, penenge

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuandaa aina ya ngoma anayoitarajia kushiriki;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuandaa mazingira au ukumbi unaofaa kwa kuchezza ngoma;
- (iii) andaa vifaa ambavyo mwanafunzi mwenye uziwikutoona atavitumia kuchezza ngoma;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuelewa matumizi ya kila kifaa;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuchezza ngoma kwa kufuata hatua zote muhimu za uchezaji;
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuchezza ngoma kwa msaada wa mwalimu;
- (vii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuchezza ngoma bila msaada wa mwalimu;

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Ulitumia vifaa gani wakati wa kuchezza ngoma?
- (ii) Filimbi inatumika muda gani wakati wa kuchezza ngoma?

Husisha

- (i) Taja jina la ngoma uliyocheza leo.
- (ii) Ulivaa mavazi gani wakati wa kuchezza ngoma?

Tumia

- (i) Kucheza ngoma kunasaidia nini?
- (ii) Ngoma huchezwa wakati gani?

Sura ya Sita

Utumiaji wa TEHAMA katika mawasiliano

Utangulizi

Sura hii inaelekeza namna ya kujenga umahiri wa utumiaji wa TEHAMA katika mawasiliano kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Umahiri huu umegawanyika katika umahiri mahususi wa kuchambua vifaa vya TEHAMA, kutumia TEHAMA katika maisha ya kila siku na kutunza vifaa vya TEHAMA. Kila umahiri mahususi umegawanyika katika shughuli ndogondogo za kutendwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona, ambapo mbinu/ hatua mbalimbali zimependekezwa kutumika katika kufundishia na kujifunzia shughuli hizi. Aidha, inashauriwa kwa mwalimu kufanya uchunguzi wa kubaini hali ya uelewa na utendaji wa misili ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona na kufanya marekebisho ya msingi kwenye vifaa vya kiteknolojia ili viweze kumfaa mwanafunzi anayehusika kulingana na mahitaji yake. Marekebisho haya, yanaweza kuwa kwenye kibodi katika kukuza maandishi, kuweka maandishi ya rangi inayoonekana kwa urahisi, marekebisho ya kiteuzi ili iwe rahisi kushika na kurekebisha mwanga na rangi kinzani ili kurahisisha uonaji kulingana na mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona.

6.1 Kubaini vifaa vya TEHAMA

Shughuli ya 1: Kubaini vifaa vya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kubaini vifaa vya TEHAMA.

Vifaa/zana: Kompyuta ya mezani na vifaa vyake, kompyuta mpakato na vielelezo vyenye picha zinazoonesha matumizi mbalimbali ya kompyuta, kifaa cha kukuza maandishi

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kufafanua dhana ya TEHAMA na vifaa vyake;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuchunguza vifaa vya TEHAMA mfano kompyuta, tablet, simu na televisheni;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kuorodhesha vifaa vya TEHAMA kwa kuzingatia matumizi yake;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona kutofautisha vifaa vya TEHAMA vilivyobainishwa.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umejisikiaje uliposhika kompyuta, simu, tableti na televisheni?
- (ii) Umejifunza nini kuhusu vifaa vya TEHAMA?

Husisha

Ni vifaa gani vya TEHAMA ulivyovibaini kuwa vipo shulenii kwako?

Tumia

Je, vifaa gani ulivyovibaini kuwa unaweza kuvitumia?

Shughuli ya 2. Kueleza matumizi ya vifaa vya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kubaini matumizi ya vifaa vya TEHAMA katika maisha yake ya kila siku.

Vifaa/zana: Kompyuta ya mezani na vifaa vyake, kompyuta mpakato na vielelezo vyenye picha zinazoonesha matumizi mbalimbali ya vifaa vya TEHAMA, karatasi, kalamu na rula

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kueleza matumizi ya vifaa vya TEHAMA;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuchunguza kompyuta, simu, tableti, na televisheni;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutofautisha vifaa vya TEHAMA na kubainisha matumizi ya kila kifaa;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya mazoezi ya kutumia vifaa vya TEHAMA;
- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuwasha kompyuta, simu, tableti na televisheni kwa kufuatia vielelezo ulivyoandaa kisha fuatilia usahihi wa vitendo katika kila hatua; na
- (vi) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuzima kompyuta, simu, tableti na televisheni kwa kufuatia vielelezo ulivyoandaa kisha mpatie kazi ya vitendo.

Kumbuka: Unaweza kutumia picha halisi zilizorudufishwa katika karatasi. Pia unaweza kutumia video zinazoonesha uunganishaji wa vifaa vya TEHAMA.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Ni wakati gani unatumia vifaa vya TEHAMA?

Husisha

Vipo vifaa vingapi vya TEHAMA?

Tumia

Ni kifaa gani cha TEHAMA unachowenza kukturumia?

Shughuli ya 3: Kuchukua hadhari ya matumizi ya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kuchukua hadhari ya matumizi ya vifaa vya TEHAMA katika maisha yake.

Vifaa/zana: Kompyuta ya mezani na vifaa vyake, kompyuta mpakato na vielelezo vyenye picha zinazoonesha matumizi mbalimbali ya kompyuta, simu, televisheni

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kubaini hadhari mbalimbali zinazoweza kutokea wakati anatumia vifaa mbalimbali vya TEHAMA;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya igizodhima namna ya kuchukua hadhari wakati wa kutumia vifaa vya TEHAMA;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kueleza hadhari za vifaa vya TEHAMA. kiafya, kiuchumi, kiusalama na kijamii;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kujihami na athari za matumizi ya vifaa vya TEHAMA katika maisha.

Ongiza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Ni hadhari zipi unazopaswa kuzingatia unapotumia vifaa vya TEHAMA?

Husisha

Je, matumizi ya vifaa vya TEHAMA yanaweza kuleta athari zipi kwa mtumiaji?

Tumia

Utachukua hadhari gani katika matumizi yako ya vifaa vya TEHAMA?

6.2 Kutumia TEHAMA katika maisha ya kila siku

Shughuli ya 1. Kutumia huduma za mtandao katika mawasiliano

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kutumia njia za mawasiliano kwa kutumia huduma za mtandao.

Vifaa/zana: Kompyuta, simu ya mkononi, tablet, kadi zenyne maneno mbalimbali, radio na televisheni

Hatua za kufuata:

- (i) andaa kadi zinazoonesha hatua za kufuata katika kutumia huduma za mtandao katika kuwasiliana;

- (ii) toa maelezo kwa kutenda namna ya kuwasha na kuzima, kusoma na kutafuta mitabendi kwenye redio na televisheni, pia kuongeza na kupunguza sauti;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia simu, nukushi na kompyuta kuanzia kuiwasha na kutafuta taarifa kwa kuzingatia hali, mazingira na mahitaji aliyonayo;
- (iv) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia huduma za mtandao kama vile; “Facebook”, “WhatsApp”, “Instagram”, “YouTube”, “Skype” “twitter” na baruapepe kwa kuandika na kutuma ujumbe kisha kurudisha majibu;
- (v) mpe mazoezi ya vitendo mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia mtandao katika mawasiliano;
- (vi) mpe mazoezi ya vitendo mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia huduma za mtandao ili kupata habari; na
- (vii) buni michezo mbalimbali ya kutumia huduma za mtandao katika mawasiliano na mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuicheza mwenyewe au na wenzake na kuirudiarudia hadi utakapoona amejenga umahiri.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Leo umejifunza nini?
- (ii) Umejifunza nini wakati wa kuigiza matendo ya kutumia huduma za mtandao katika kuwasiliana?

Husisha

- (i) Shulen i kwako kuna huduma gani za mtandao?
- (ii) Je, ulishawahidi kuwasiliana na mtu katika mazingira unayoishi?

Tumia

- (i) Utamsaidiaje mwenzako ili aweze kufanya mawasiliano na wengine kwa kutumia huduma za mtandao?
- (ii) Huwa unatumia viungo gani vya mwili katika kuwasiliana kwa kutumia huduma za mtandao?

Shughuli ya 2. Kuzingatia maadili katika matumizi ya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kuzingatia maadili wakati wa utumiaji wa TEHAMA.

Vifaa/zana: Simu, kompyuta, kadi zenyenye michoro

Hatua za kufuata:

- (i) Andaa igizodhima linalohusu namna ya kuzingatia maadili ya TEHAMA katika kutumia TEHAMA;

- (ii) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona kuigiza igizo hilo;
- (iii) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona katika kubainisha matumizi ya TEHAMA yanayozingatia maadili ya jamii;
- (iv) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona katika kuzingatia usiri na faragha katika kutumia TEHAMA; mfano kupiga picha, video na kutozisambaza bila idhini ya wahusika;
- (v) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona katika kutumia TEHAMA kwa kufanya mawasiliano ya kweli ikiwa ni pamoja na matumizi ya takwimu au taarifa sahihi; na
- (vi) buni michezo mbalimbali ya kutumia vifaa vya TEHAMA kwa kuzingatia maadili na mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona kuicheza mwenywewe au na wenzake na kuirudiarudia hadi utakapoona inatosha.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umejifunza nini kutokana na mchezo uliocheza?
- (ii) Matumizi sahihi yanayozingatia maadili ya TEHAMA yana faida gani?

Husisha

- (i) Ni kwa namna gani huwa unawasiliana na wenzako?
- (ii) Ni aina gani ya maadili yanapaswa kuzingatiwa wakati wa mawasiliano?

Tumia

Shirikiana na wanafunzi wenzako kufanya igizodhima.

Shughuli ya 3. Kutumia programu andishi

Shughuli hii inalenga kumwezesha wanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kutumia programu andishi ili aweze kumudu mawasiliano kwa kuandika na kutunza kumbukumbu.

Vifaa/zana: Kompyuta ya mezani na vifaa vyake, kompyuta mpakato na vielelezo vyenye picha/picha mguso zinazoonesa matumizi mbalimbali ya programu andishi.

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kuelezea dhana ya programu andishi;
- (ii) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kubaini sehemu muhimu za programu andishi iliyojengwa na pauzana;
- (iii) mwongoze wanafunzi mwenye uziwikutoona, kutumia programu andishi kwa kuwasha kompyuta, kuandika na kuhifadhi kumbukumbu, kisha kuizima kompyuta;

- (iv) ratibu ujifunzaji na ufundishaji shirikishi kwa kutumia TEHAMA; na
- (v) toa mazoezi mengi ya namna ya kuandika kazi kwenye programu andishi na mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufanya mazoezi hayo na wenzake na kurudiarudia hadi atakapojenga umahiri.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Katika mazoezi ya programu andishi umejaribu kuandika nini?
- (ii) Je, uliweza kuandika kwa usahihi?
- (iii) Uliandika kuhusu nini?
- (iv) Ni vitu gani vinavyoandikwa kwa kutumia programu andishi shulenii kwako?

Husisha

Umeshawahi kufanya tendo la kuandika habari mbalimbali? Habari gani? Wapi?

Tumia

- (i) Je, ni mahali gani pengine umeshawahi kuona/kusikia/kusimuliwa vitu vinavyotumia programu andishi?
- (ii) Ni vitu gani vinavyoandikwa kwa kutumia programu andishi shulenii kwako?

Shughuli ya 4. Kutumia programu jedwali

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kutumia programu jedwali ili aweze kumudu kutumia kwa kuchakata taarifa mbalimbali na kutunza kumbukumbu.

Vifaa/zana: Kompyuta ya mezani na vifaa vyake, kompyuta mpakato na vielelezo vyenye picha zinazoonesha matumizi mbalimbali ya kompyuta.

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kufafanua dhana ya programu jedwali;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kutumia maunzi ya kuingiza, kuchakata, kuhifadhi na kutoa jibu katika programu jedwali;
- (iii) mpe mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kazi ya vitendo ya kutumia kanuni za kutoa, kuongeza na kugawanya kwa kutumia namba na seli kwenye kikokotozi katika programu jedwali; na
- (iv) buni michezo mbalimbali ya kutumia kompyuta inayohusisha kazi za kukokotoa kwenye programu jedwali na mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuicheza mwenyewe au na wenzake na kuirudiarudia hadi utakapoona inatosha.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Katika mchezo wa kutumia kompyuta umejifunza tendo gani la kihisabati?
- (ii) Je, uliweza kupata jibu sahihi?
- (iii) Ni njia gani ultumia ili kupata jibu kwa urahisi?
- (iv) Ulikuwa unafanya maswali yenyenye namba ngapi?
- (v) Je, ulipata ugumu gani katika kutoa namba zenyenye tarakimu tano?

Husisha

- (i) Je, huwa unapata ugumu gani kutoa namba zenyenye tarakimu tano?
- (ii) Umeshawahi kufanya tendo la kutoa na kuongeza vitu mbalimbali? Vitu gani? Wapi?

Tumia

- (i) Utamsaidiaje mwenzako ambaye anashindwa kutumia kikokotozi katika kutoa na kuongeza namba kwa kutumia programu jedwali?
- (ii) Kujua kutumia programu jedwali kuna faida gani?

6.3 Kutunza vifaa vya TEHAMA

Shughuli ya 1.

Kuchunguza kanuni za maabara ya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kutumia maabara ya Teknolojia ya Habari na Mawasiliano kwa kuzingatia kanuni za utumiaji.

Vifaa/zana: Vifaa vya TEHAMA, kadi zenyenye maneno kuonesha kanuni za maabara na picha mbalimbali

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuelewa dhana ya maabara ya vifaa vya TEHAMA;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, katika kubaini kanuni za maabara na kuziandika;
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kuchambua kanuni zilizoorodheshwa kulingana na aina na makundi yake;
- (iv) andaa igizombinu la wanafunzi wenye uziwikutoona, kufanya matendo ya utunzaji wa maabara kama vile; usafi kwa kuondoa vumbi, uchafu na kuzuia watu kutumia ovyo;

- (v) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kwa kumpangia zamu ya siku za kutunza maabara ya TEHAMA kwa kuzingatia usalama wa vifaa, usalama wa watumiaji na usalama wa jengo.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

- (i) Umejifunza nini katika kutumia maabara ya TEHAMA?
- (ii) Ulipata ugumu gani katika kuelezea kanuni za maabara?

Husisha

- (i) Je, ni kanuni ipi kati ya ulizojifunza umeshawahi kuitumia?
- (ii) Kanuni zipo nyingine za maabara ulishawahi kuzisikia?

Tumia

- (i) Unaweza kutaja faida za kutunza maabara?
- (ii) Matumizi yasiyo sahihi ya maabara ya TEHAMA yanasaababisha madhara gani?

Shughuli ya 2. Kuonesha sehemu mbalimbali za kutunzia vifaa vya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kueleza sehemu mbalimbali za kutunzia vifaa vya TEHAMA.

Vifaa/zana: Simu, kompyuta, kadi zenyenye michoro, vifani

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sehemu mbalimbali za kutunzia vifaa vya TEHAMA kama vile; kwenye mkoba, kabati, stoo na maabara;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini sehemu mbalimbali za kutunzia vifaa vya TEHAMA kama vile kwenye mkoba, kabati, stoo, na maabara.
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, namna ya kutumia sehemu mbalimbali za kutunzia vifaa vya TEHAMA.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Taja sehemu za kutunzia vifaa vya TEHAMA

Husisha

Simu, kompyuta, tablet na televisheni vinatunzwaje?

Tumia

- (i) Kompyuta inatunzwa wapi shulenii kwako?
- (ii) Simu inatunzwa wapi nyumbani kwenu?
- (iii) Televisheni inatunzwaje nyumbani kwenu?

Shughuli ya 3. Kueleza umuhimu wa kutunza vifaa nya TEHAMA

Shughuli hii inalenga kumwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga uwezo wa kueleza umuhimu wa kutunza vifaa nya TEHAMA ili viweze kudumu, kuwa safi, kuwa salama muda wote.

Vifaa/zana: Simu, kompyuta, kadi zenyenye michoro, vifani

Hatua za kufuata:

- (i) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kubaini umuhimu wa kutunzia vifaa nya TEHAMA;
- (ii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kueleza umuhimu wa kutunza vifaa nya TEHAMA; na
- (iii) mwongoze mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kueleza hasara za kutotunza vifaa nya TEHAMA.

Ongoza majadiliano ya wanafunzi kwa kutumia THT kulingana na mazingira

Tafakari

Umejifunza nini kuhusu umuhimu wa kutunza vifaa nya TEHAMA?

Husisha

- (i) Taja umuhimu wa kutunza vifaa nya TEHAMA?
- (ii) Je, namna unavyotunza vifaa nya TEHAMA shulenii ni sawa unavyotunza vifaa hivyo nyumbani?

Tumia

Unatunzaje vifaa nya TEHAMA ukiwa nyumbani au shulenii?

Viambatisho

Kiambatisho 1: Mwongozo wa uchunguzi na utumiaji wa milango ya fahamu kwa ujifunzaji

Kabla ya kuandaa mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, ni muhimu mwalimu kuanza na uchunguzi/upimaji wa mwanafunzi. Zoezi hili ni muhimu ili kubaini aina na hali ya ulemavu, uwezo alionao mwanafunzi na utendaji wa milango baki ya fahamu katika ujifunzaji. Hii ni pamoja na kufahamu aina ya mawasiliano anayotumia na namna anavyoweza kujifunza.

Kuathiriwa kwa uwezo wa kusikia na kuona kunasababisha hali ya uziwikutoona inayompa mwanafunzi changamoto za kushindwa kumudu ujifunzaji na hata kuyatumia mazingira yake kwa kuwasiliana na jamii inayomzunguka. Kuathirika kwa milango ya fahamu kunamfanya mwanafunzi mwenye uziwikutoona kushindwa kutoka sehemu moja kwenda nyingine kwa urahisi na pengine hata kushindwa kupata maana ya vitu vinavyomzunguka. Ili mwanafunzi aweze kumudu ujifunzaji na kuyatumia mazingira yake ni muhimu ajengewe stadi za kutumia milango yake ya fahamu. Matokeo ya uchunguzi ndiyo yatakayoongoza uandaaji wa mpango binafsi wa kielimu wa mwanafunzi, uchaguzi wa mbinu na zana za kufundishia na kujifunzia zitatumika kulingana na uwezo wa kila mwanafunzi kwa kuzingatia mahitaji maalumu aliyonayo.

Mpango binafsi wa kielimu wa mwanafunzi utakuwa ni dira ya kumsaidia mwalimu katika kuendana na mtiririko wa mambo ya msingi ya kuyafundisha kwa kuzingatia malengo makuu na malengo mahususi yaliyopangwa kwa pamoja na wazazi na watoa huduma wengine, ili kufikiwa kwa lengo la kumjengea mwanafunzi mwenye uziwikutoona stadi za maisha ya kujitegemea na kuzitumia awapo shulenii, nyumbani na hata katika jamii baada ya maisha ya shule.

Maeneo ya msingi ya kuchunguzwa

Mawasiliano na uhusiano wa kijamii:

Mwalimu chunguza jinsi mwanafunzi;

- (a) Anavyotoa sauti, ishara, alama, matumizi ya macho, mabadiliko ya mijongeo ya mwili na jinsi anavyotumia mdomo kutamka.
- (b) Anavyopokea au kutoa taarifa.
- (c) Anavyoitikia au anavyofuata maelekezo anayopewa.

Mijongeo ya misuli (Hali ya utendaji wa misuli midogo na mikubwa)

- (a) Mwanafunzi anapenda au hapendi kufanya nini?
- (b) Uvumilivu alionao akipewa kazi.
- (c) Fikira tunduizi na mwitiko wake. (hali ya kutaka kujua jambo).
- (d) Uwezo wa misuli katika utendaji wa jambo analopewa kulifanya.
- (e) Uwezo wa kunyoosha mikono, miguu na hata kujaribu kukifuata kitu alichopewa mbele yake.
- (f) Uwezo wa kushika vitu.
- (g) Ni kwa namna gani anasaidiwa, vitu vipi vinatumika kumsaidia (kama vifaa saidizi) ili kumudu mijongeo?
- (h) Kifaa/vifaa saidizi alivyonyavyo vinamsaidia kwa kiwango gani?
- (i) Ni mkao upi unaonekana kufaa kwake ili kumudu utendaji wa jambo lililo mbele yake?
- (j) Eneo lipi linaloonekana kufaa kwake ili kumudu utendaji wa jambo lililo mbele yake?
- (k) Nini mwitiko wa hali ya mguso wa ngozi akgusa kitu/vitu tofautitofauti?

Hali ya uoni

Mwalimu umchunguze mwanafunzi kama ana baki ya uoni kwa kuzingatia yafuatayo:

- (a) Ni nini anapenda kukikazia macho zaidi?
- (b) Ni wapi anapenda kukazia macho zaidi?
- (c) Ni jinsi gani anatumia uoni wake baki kwa karibu (ukaribu kiasi gani)?
- (d) Ni namna gani anatumia uoni wake kwa kuona mbali. (umbali gani)?
- (e) Hali ya uoni wa kati au pembeni?
- (f) Je, anaonekana kuwa makini kutazama kitu kilichowekwa mbele ya macho yake au anaangalia pembeni?
- (g) Ni rangi ipi au zipi anazooonesha kupenda zaidi?
- (h) Je, kuna mapendekezo yoyote ya kutumia vifaa saidizi vyakkuza uoni kutoka kwenye taarifa zilizopita?

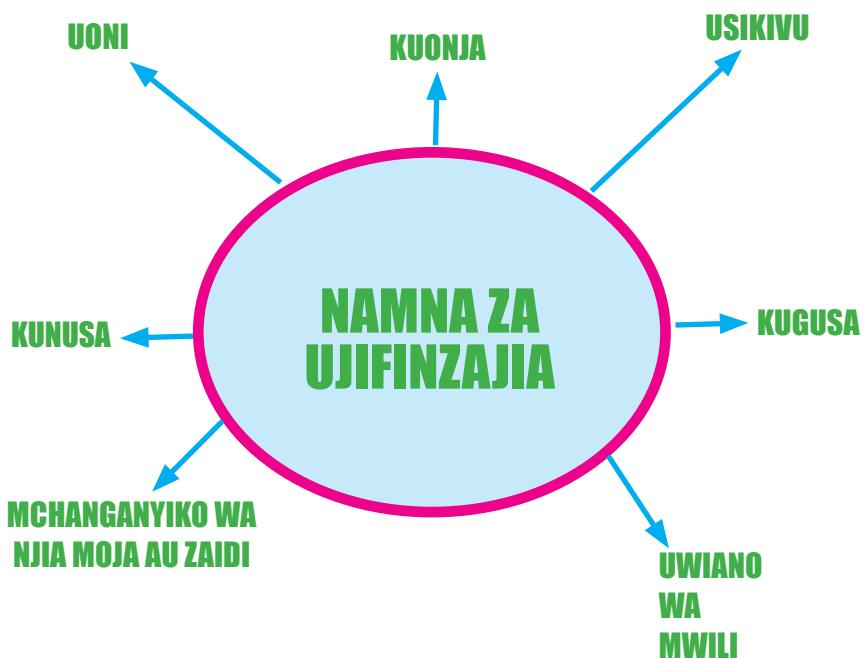
Hali ya usikivu

Mwalimu umchunguze mwanafunzi kama ana baki ya usikivu kwa kuzingatia kama:

- (a) Anabaini sauti zozote.
- (b) Anaweza kufuatisha upande sauti iliko/inakotoka.

- (c) Kuna sauti anazozipenda au kuzichukia.
- (d) Anaitikia maelekezo wakati wa upimaji.
- (e) Kuna mapendekezo yoyote ya kutumia kifaa saidizi kutoka kwenye taarifa zilizopita.

Namna za ujifunzaji

Kumbuka: Mwalimu, unapaswa uandae utaratibu wa kumchunguza kila mwanafunzi masikio na macho yake mara kwa mara ili kubaini kama usikivu au uoni wake uko sawa, unapungua au unaongezeka. Aidha, ni muhimu pia kubaini milango bora ya ujifunzaji anayoonesha kuimudu mwanafunzi mfano; ya kuona, kusikia, kunusa, kugusa au kuonja.

Matumizi ya uwezo baki wa milango ya fahamu katika ujifunzaji

Kutumia baki ya usikivu (masikio)

Kiwango baki cha usikivu kinaweza kutumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa kupokea sauti kutoka kwa mtu anayezungumza naye. Mwalimu, tumia kiwango baki cha usikivu wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa kutoa sauti kubwa au kumpatia shimesikio itakayowezesha kukuza kiwango chake cha usikivu kulingana na mapendekezo ya mtaalamu wa audiolojia.

Kutumia baki ya uoni (macho)

Kiwango baki cha uoni kinaweza kutumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa kuona watu au vitu katika mazingira. Mwalimu, tumia kiwango baki cha uoni wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa kukuza maandishi au picha, picha mguso na michoro, michoro mguso katika ujifunzaji na mawasiliano, kuyakoleza au kupaka rangi yenye kung'aa vyema ili mwanafunzi mwenye uziwikutoona aweze kutumia katika ujifunzaji. Aidha, mshirikishe mtaalamu wa macho ili apendekeze jinsi ya kutumia vifaa vya kumsaidia kukuza maandishi au kuongeza mwanga.

Kutumia mlango baki wa kuonja (ulimi):

Mlango wa kuonja unahusu uwezo wa kubaini ladha mbalimbali za vyakula kama vile; tamu, chachu, chungu na kali.

- (a) Mwalimu, unapaswa kumwezesha mwanafunzi kujijengea stadi za kutumia mlango wa kuonja. Hii itamwezesha kutambua ladha ya vitu kama; chumvi, sukari, ndimu au vinywaji.
- (b) Mwalimu, unapaswa kuleta darasani vitu halisi mwelekeze mwanafunzi kufahamu majina na ladha ya vitu hivyo.
- (c) Stadi ya kutumia mlango wa vionjo itamwezesha mwanafunzi kutumia viungo vya chakula kwa usahihi kwa mfano, kwenye mboga ataweka chumvi na kwenye chai ataweka sukari.

Kutumia mlango baki wa kunusa (pua):

Mlango wa kunusa unahusu uwezo wa kubaini harufu kwa kutumia pua:

- (a) Mwanafunzi anapaswa kukuziwa stadi za kunusa ili aweze kutambua harufu za vitu vinavyofaa au visivyofaa kuliwa. Stadi hii itamsaidia pia kutambua mavazi yake na watu walioko katika mazingira yake.
- (b) Mwalimu, unapaswa kuleta vitu halisi darasani. Mpatie mwanafunzi fursa ya kuvinusa. Vilevile awezeshwe kufahamu majina ya kila kilichonuswa.

Kumbuka: Mwalimu usileté darasani vitu hatarishi kama vile; pilipili iliyosagwa, sumu na tindikali na kumpa mwanafunzi kuvigusa au kuvinusa.

Kutumia mlango baki wa kugusa na kupapasa (ngozi): Mlango huu unahusu uwezo wa kubaini unamu wa vitu mbalimbali kwa kuvigusa au kuvipapasa. Mwalimu unapaswa kumwezesha mwanafunzi kujenga stadi hii ili aweze kuainisha vitu na watu walioko katika mazingira aliyopo kwa kugusa. Mwalimu unapaswa kuleta darasani vitu vyenye unamu tofauti vya kufundishia, kutambua kwa kugusa na kupapasa vitu hivyo vilivyo vigumu, laini, na vimiminika. Mfano ni kama unga wa mahindi na unga wa ngano,

mchele, maharage na nguo zenyne unamu mbalimbali. Vyote hivi ni vitendo muhimu sana katika kujenga dhana na matumizi yake katika maisha ya kila siku ya mwanadamu.

Kiambatisho 2: Uandaaji wa azimio la kazi na andalio la somo

Ujifunzaji na ufundishaji ni tendo la uhusiano baina yako mwalimu na mwanafunzi. Ili tendo lifanyike ipasavyo, unapaswa kufanya maandalizi sahihi na ya kina kwa kuzingatia dira/lengo kusudiwa la stadi mahususi inayotarajiwa kujengwa na kutumiwa na mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Ni wajibu wa mwalimu katika kupanga au kufanya marekebisho ya nini kianze kufundishwa, nini kifuatie, kifundishwe kwa muda gani na katika mazingira yapi ya ujifunzaji. Hii itamlazimu mwalimu kufanya marekebisho ya azimio ili liwe rekebifu kwa kuandaa andalio la somo na mpango binafsi kulingana na mahitaji maalumu ya mwanafunzi.

Kabla ya kuandaa azimio rekebifu, zingatia mambo ya msingi ikiwamo; uwezo wa kufikiri wa mwanafunzi wako, uwezo wa kuwasiliana, uwezo wa kunyumbulisha misuli mikubwa na midogo, uzoefu wake katika eneo linalohusika na mengine muhimu.

Mwalimu chukua eneo la umahiri mkuu wa somo unaopatikana katika muhtasari rekebifu ili kuhakikisha unachokusudia kukifundisha hakipishani na mtaala rekebifu. Hivyo baada ya kujua umahiri mkuu uliobainishwa kwenye mtaala rekebifu, andaa umahiri mahususi na shughuli ya kutendwa na mwanafunzi.

Mfano: Katika jedwali shughuli ya kutendwa na mwanafunzi iliyochaguliwa kwa mfano, kuumba maumbo mbalimbali. Wakati wa kufundisha/kufanya shughuli ya kuumba maumbo mbalimbali kuna umahiri wa kuhusianisha maumbo, kupanga aina za maumbo, kuweka maumbo katika makundi, kufuata mtiririko, kuweka katika utaratibu unaotakiwa. Pia, mjongeo wa misuli mikubwa na misuli midogo na kusaidia kazi kivikundi.

Sambamba na shughuli tajwa, mwalimu utamwezesha mwanafunzi mwenye uziwikutoona kujenga stadi za sanaa na michezo, afya na mazingira, matendo ya hisabati, mawasiliano, fikiratunduizi, uhusiano na nyingine nyingi zitakazoweza kumjengea mwanafunzi stadi mbalimbali atakazozikuza katika maisha yake ya kila siku.

Mwalimu utatakiwa kuwa mbunifu zaidi katika kutafuta shughuli itakayoweza kugusa nyanja zote za ujifunzaji wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Hii inatokana na ukweli kwamba wanafunzi wengi wenyewe mahitaji maalumu wanashindwa kuwa makini katika ujifunzaji kwa kukaa sehemu moja tu kwa muda mrefu na kutumia akili kwa muda mrefu. Hivyo, ufundishaji kwa kutumia azimio na andalio rekebifu utakuongoza kupata matokeo chanya kwa kuwa na shughuli shirikishi.

Mwalimu, katika ufundishaji zingatia mtiririko wa matukio yasipishane kati ya siku moja na siku zinazofuata hata kama wafundishaji watabadilika lakini mtiririko wa ufundishaji

unatakiwa kubaki palepale ili kumzoesha mwanafunzi na kumfanya aelewé kwa urahisi. Wanafunzi wengi ukivuruga utaratibu huchukua muda mrefu sana kuelewa dhana ndogo.

Mwalimu pitia mifano iliyoandaliwa hapo chini:

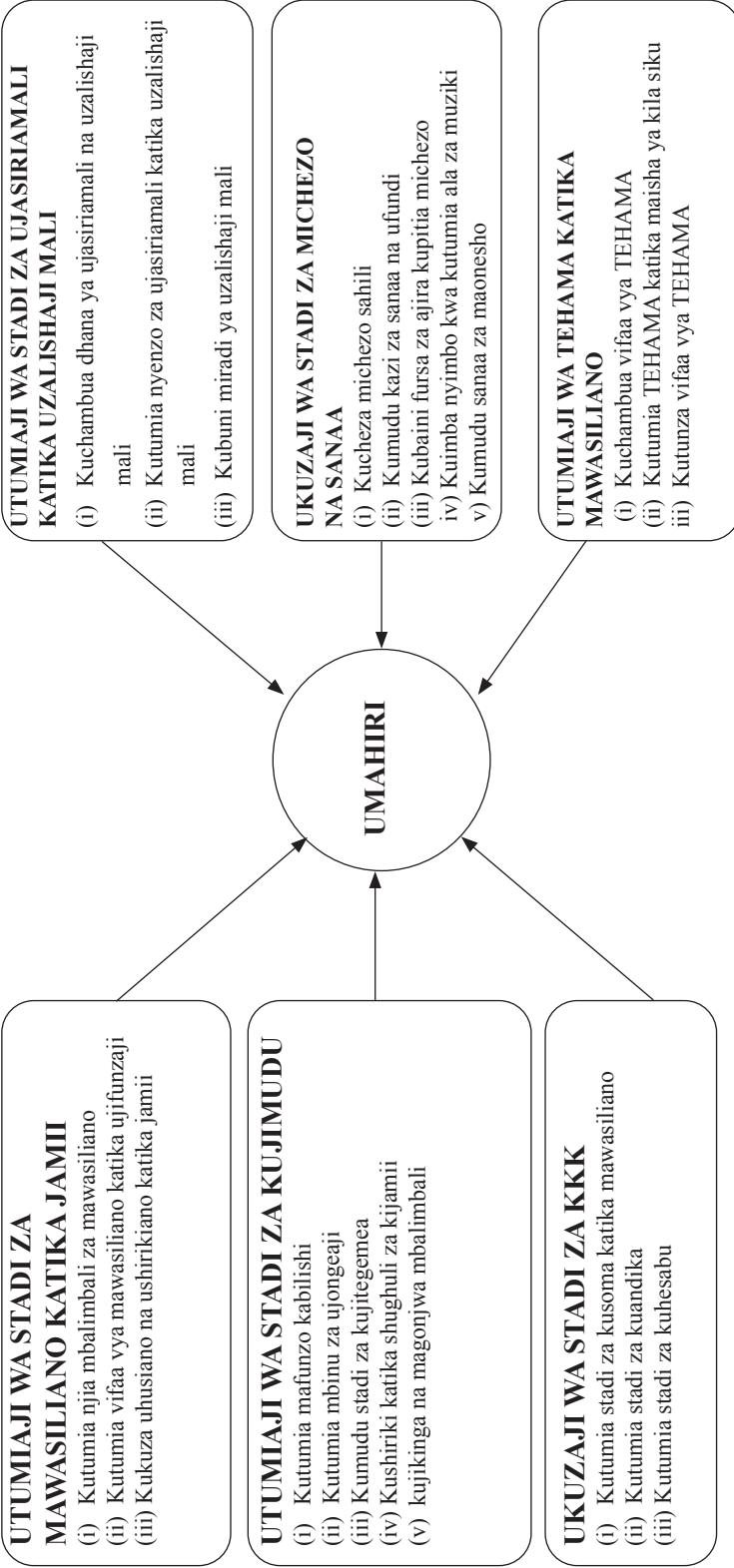
- (i) Kuandaa azimio rekebifu;
- (ii) Kuandaa andalio rekebifu la somo;
- (iii) Kuandaa mpango binafsi wa kielimu wa mwanafunzi; na
- (iv) Kuandaa ratiba ya masomo.

Kumbuka: Kuandaa somo kwa kutumia mfumo rekebifu wa umahiri mmoja wa somo kwa kuchopeka stadi za masomo kadhaa/yote katika ufundishaji wa somo moja.

Stadi hizi zitajumuisha:

- (a) Matendo ya kihisabati;
- (b) Kuandika/kuchora;
- (c) Kusoma na kuandika;
- (d) Maadili ya kijamii;
- (e) Kutunza afya; na
- (f) Michezo/sanaa.

MFANO WA AZIMIO REKEBIFU LA KAZI – HATUA YA I-III

Hatuu: (Weka alama ya vema)

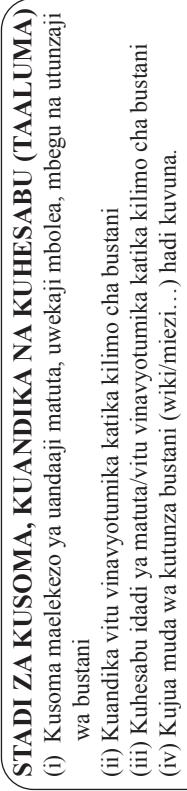

Nyinginezoo

MFANO WA 1: ANDALIO LA SOMO REKEBIFU (Weka shughuli kulingana na uwezo wa mwanafunzi)

UJENZI WA STADI ZA KUTUMIA LUGHA

- (i) Kubaini msamati (bustani, udongo, naji, mbegu, matuta, mboga)
- (ii) Kuelewa maana ya maneno katika kilimo cha bustani
- (iii) Kutumia maneno yaliyobainishwa

UCHAGUAJI, UHUSIANISHAJI, UBAINISHAJI KATIKA MAKUNDI

- (i) Kuwasiliana wakati wa kupanga mbegu katika makundi, kuchagua mbegu kulingana na ubora, mbegu
- (ii) Kuwasiliana katika kufanya michezo ya kuhesabu kutumia
- (iii) Kujadiliana katika kujuja aina za mbolea na jinsi ya

SHUGHULI ZA KUTENDWA NA MWANAFUNZI

- STADI ZA KIJAMHI/MAKUNDI**
- (i) Kuonesha viendo vya kimaaadili/lugha yenyе staha
- (ii) Kusalimiana kwa kuzingatia muundo wa lugha unaokubalika
- (iii) Kushirikiana katika kilimo, mfano kunoosha kamba
- (iv) Kushirikiana kubeba mifuko ya mbolea
- (v) Kupeana zamu katika kufanya jambo (kazi/ mazungumzo)

92

MTIRIRIKO NA UPANGAJI

- (i) Kuandaau hatua za upandaji
- (ii) Kuandaau mashimo/upandaji/miche
- (iii) Kuweka vipaumbele vya jinsi ya kuhudumia mimea kulinganza na ukujii ili isife
- (iv) Kupangilia na kutumia kwa viendo ratiba ya kazi na muda wa kuhudumia bustani

TEHAMÀ

- (i) Kutumia kompyuta/michezo ya kompyuta ya jinsi ya kuanda matuta (mfano ya mstatili, duara, mraba)
- (ii) Kuhifadhi kumbukumbu

UJONGEAJI KWA KUTUMIA MISULI MIDOGO NA MIKUBWA

- (i) Kutembea kwa usalama kwenda dukani na bustani
- (ii) Kufungua koki, kumwagilia, kupalilia, kuweka mbolea, kuchuma na kuperleka sokoni

- KAZI YA KUSAIDIA WENGINE/KUJITEGEMEA**
- (i) Kubeba vitu (mbegu, dumu la maji na kumwagilia)
- (ii) Kuchora maua ya mboga mbalimbai na kuyapaka rangi
- (iii) Kutengeneza rangi kwa kutumia maua, majani yaliyo bustanini

Kumbuka: Pamoja na uwapo wa shughuli za mfano zilizoneshwa kwenye matini/fomu; mwali muaruhusiwa kubadili stadi na kuweka stadi nyininge hata kama haipo kwenye fomu hii ili kuendana na uwezo wa utendaji wa mwanafunzi

UJENZI WA STADI ZA KUTUMIA LUGHIA

- (i) Kubaini maneno mageni kwa wanafunzi (Mfano; chapati, unga, mafuta, chunivu, sukari, kibao, kupika)
- (ii) Kuelewa maana ya maneno yanayotumika katika upishi wa chapati
- (iii) Kutumia maneno

UJENZI WA STADI ZA KUSOMA KUANDIKA NA KUHESABU (KKK) ILI KUJITEGEMEA

- (i) Kuandika vitu vinavyotumika ili kupika chapati
- (ii) Kuhesabu idadi ya vitu vilivoandoikwa
- (iii) Kusoma maelekezo ya hatua za uandaji wa chapati na kujuua muda wa kupika chapati na kuliwa

UCHAGUAJI, UHUSIANISHAJI, UBAINISHAJI KATIKA MAKUNDI

- (i) Kutumia lugha ya mawasiliano wakati wa kubaini vitu vya kupika chapati
- (ii) Kujadiliana aina za chapati na wepesi au ugumu wa uandaji wake

SHUGHULI ZA KUTENDWA NA MWANAFUNZI

- (i) Kuandaa orodha ya vitu kulingana na bei aktiwa na wenzaake
- (ii) Kupanga bajeti (fedha na matumizi yake)
- (iii) Kujadili idadi ya watu watakaoshiriki kula kulingana na tukio linalohusika (familia/shulenii/sherche)
- (iv) Kusoma simulizi ya matumizi ya unga wa ngano na wanafunzi wajadili matumizi (mwalimu aandae).

MTIRIKO NA UPANGAJI

Kupanga vitu vya kupika chapati kwa mtiririko kwa kuzingatia nathu za kupika chapati
Mfano. Kuandaa orodha ya vitu, kuandaa pesa, kwenda dukani, kuandaa vifaa, moto, kupika, kuandaa kwa kuliwa.

KUPIKA CHAPATI

UJONGEAJI KWA KUTUMIA MISULI MIDOGO NA MIKUBWA

- (i) Kutembea kuelekea dukani, kuchagua vitu vinavyotakiwa na kuvibeba kuelekea eneo la kupika
- (ii) Usafiri kwa kunawa mikono kabla ya kugusa vifaa vya kupika chapati
- (iii) Kukanda unga

STADI ZA KIJAMI/MAKUNDI

- (i) Kuandaa orodha ya vitu kulingana na bei aktiwa na wenzaake
- (ii) Kupanga bajeti (fedha na matumizi yake)
- (iii) Kujadili idadi ya watu watakaoshiriki kula kulingana na tukio linalohusika (familia/shulenii/sherche)
- (iv) Kusoma simulizi ya matumizi ya unga wa ngano na wanafunzi wajadili matumizi (mwalimu aandae).

TEHAMA

- (i) Kuangalia vipindi vya Televisheni vinavyoonesha hattu za kupika chapati maji/kusukuma
- (ii) Kubaini vifaa vya kupikia chapati, kuvihesabu na kuvianidika kwenye daftari/kompyuta

KAZI YA KUSAIDIA WENGINE/KUJITEGEMEA

- (i) Kushiririki katika kuosha vyombo vya kupikia
- (ii) Kushiririki kupika chapati kwa kuzingatia hatua zote
- (iii) Kuchora maumbo ya chapati na kuyapaka rangi

Kumbuka: Pamoja na uwapo wa shughuli za mfano zilizooneshwa kwenye matini/fomu; mwalimu unaruhusiwa kubadili stadi na kuweka stadi nyininge hata kama haipo kwenye fomu hii ili kuendana na uwezo wa utendaji wa mwanafunzi.

TATHMINI YA UFUNDISHAJI NA UJIFUNZAJI

JINA LA MWANAFUNZI: ..... HATUA : .....

TAREHE: ..... JINA LA MWALIMU: .....

UMAHIRI	TATHMINI YA UFUNDISHAJI NA UJIFUNZAJI
Utumiaji wa stadi za mawasiliano katika jamii	
Utumiaji wa stadi za kujimudu	
Ukuzaji wa stadi za KKK	
Utumiaji wa stadi za ujasiriamali katika uzalishaji mali	
Ukuzaji wa stadi za michezo na sanaa	
Utumiaji wa TEHAMA katika Mawasiliano	

Kumbuka: Mwalimu zingatia kutumia vifaa mbalimbali vya kuchukulia kumbukumbu na kuzihifadhi kama sehemu ya tathmini na kuzihifadhi kwa ajili ya matumizi ya baadaye. Baadhi ya kumbukumbu ni kutumia mkoba wa kazi wenye picha za mwanafunzi akiwa kwenye vitendo vya ujifunzaji, video na maelezo ambayo unaweza kuyatumia kama marejeo ya somo lililopita na yanaweza kutumiwa kama uthibitisho wa uwezo wa mwanafunzi (wasifu) wa utendaji wa umahiri tofautitofauti. Wasifu huo utatumika kama uthibitisho wa kuomba kazi endapo itahitajika kufanya hivyo.

Fomu hii ijazwe wakati matendo ya ujifunzaji yakiwa yanaendelea.

Kiambatisho 3: Uandaaji wa mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona

Mpango binafsi wa kielimu ni mpango wa masomo unaozingatia uwezo na mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Mpango huu binafsi wa elimu ni lazima uoneshe uwezo wa kielimu alionao mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa sasa, malengo ya ufundishaji, mahitaji ya kielimu kwa wakati unaohusika. Aidha, mpango binafsi wa kielimu ni mkataba unaoandikwa kati ya mzazi/mlezi na shule, ukiainisha mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona na hatua za utekelezaji wake.

Mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona unahusisha yafuatayo:

- (a) Uwezo wa sasa wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (b) Malengo ya mwaka, (muda mrefu);
- (c) Malengo ya muda mfupi yenye uhusiano na malengo ya muda mrefu; na
- (d) Kuwa na muda maalumu wa kuanza na kumaliza utekelezaji wa mpango binafsi ulioandaliwa.

Kumbuka: Mwalimu uhakikishe kuwa unatunza vizuri kumbukumbu za mpango binafsi wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Hii itasaidia katika kuelewa safari ya jinsi ya kumsaidia kwa mwendelezo ili kumjengea stadi za maisha ya kila siku.

Mambo ya kuzingatia unapotayarisha mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;

- (a) Mwanafunzi afanyiwe uchunguzi makini, (Rejea kiambatisho namba 1).
- (b) Wataalamu na wazazi washirikiane kutengeneza mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona.
- (c) Malengo yaelezwe wazi ili yatekelezwe kwa ushirikiano na kufanyiwa tathmini.

Umuhimu wa mpango binafsi wa elimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;

- (a) Inasaidia kupima uwezo wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (b) Kubadilishana mbinu za jinsi ya kumsaidia mwanafunzi mwenye uziwikutoona. Hii ni kati ya walimu, wazazi na wataalamu wa huduma za afya, maendeleo ya kielimu na kijamii;
- (c) Inawasaidia walimu kutengeneza mpango wa ujifunzaji wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona kulingana na mahitaji yake;
- (d) Inasaidia kutathmini maendeleo ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona; na
- (e) Unalenga kuyafikia mahitaji ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona kwa mapendekezo kuhusu elimu yake kwa kuzingatia mpango mpito kuelekea maisha ya kujitegemea.

Washiriki wa kuandaa mpango binafsi wa kielimu kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona:

- (a) Mwanafunzi mwenye uziwikutoona (ndiye mlengwa mkuu wa mpango huu);
- (b) Wazazi/walezi (ndiyo wanaoifahamu historia ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona);
- (c) Walimu, wafanyakazi mwega na wataalamu ambao wana jukumu la kujua utendaji wa mwanafunzi wa kila siku, uchunguzi na urekebishaji wa tabia na anayewezesha ujifunzaji wa stadi mbalimbali kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (d) Madaktari ambao ni wahusika wakuu wa kuchunguza afya ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona, kutoa tiba na mapendekezo ya huduma zote za kiafya katika ukuaji wake;
- (e) Wanasaikolojia wanahuksika na changamoto za kisaikolojia na pia kutoa huduma za ushauri nasaha na unasihi kwa wazazi/walezi na mwanafunzi mwenye uziwikutoona;
- (f) Tabibu wa matamshi ambaye anahuksika na marekebisho yanayohusu lugha ya matamshi;
- (g) Ofisa ustawi wa jamii; anahuksika na kushauri familia zenye changamoto na kutoa huduma za ushauri nasaha na unasihi kwa mwanafunzi mwenye uziwikutoona, wazazi/walezi na jamii inayomzunguka mwanafunzi.

Mambo yanayohitajika ili kukamilisha mpango binafsi wa kielimu

1. Taarifa za awali

- (a) Taarifa za mwanafunzi
- (b) Taarifa za wazazi/ mlezi

2. Mahitaji ya mwanafunzi

3. Malengo ya muda mfupi na muda mrefu

- (a) Lengo kuu na lengo mahususi
- (b) Uwezo wa sasa wa utendaji wa mwanafunzi
- (c) Shughuli zitakazoteklezwa na mwalimu
- (d) Viashirio vya mafanikio
- (e) Vigezo vya upimaji

4. Huduma zitakazohitajika katika utekelezaji wa mpango huu.

5. Mkataba wa makubaliano kati ya mwalimu na mzazi/mlezi ya utekelezaji wa mpango binafsi wa kielimu

**WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA
TAASISI YA ELIMU TANZANIA
FOMU YA MPANGO BINAFSI WA KIELIMU
YA MWANAFUNZI MWENYE UZIWIKUTOONA**

**PICHA YA
MWANAFUNZI**

1.Taarifa za Awali:

A: Taarifa za Mwanafunzi

Jina la mwanafunzi: .....

Jinsi: .....

Tarehe ya kuzaliwa: .....

Aina ya uziwikutoona alionao: .....

Aina ya ulemavu mwingine alionao: .....

Milango ya ujifunzaji: .....

Jina la shule/kitengo: .....

Wilaya: .....

Mkoa: .....

B: Taarifa za Wazazi/Walezi

Jina la mzazi/mlezi: .....

Jinsi: .....

Kazi yake: .....

Anwani: .....

Simu ya mzazi/mlezi: .....

Simu ya mtu wa karibu: .....

2: Maono ya mwanafunzi au mzazi kuhusu maisha yake ya baadaye: .....

..... (Zingatia muda mrefu; mfano miaka 3 hadi 7, na vipaumbele kulingana na matamanio ya mwanafunzi)

3: Malengo ya Muda Mfupi na Muda Mrefu:

Lengo Kuu:

Lengo Mahususi:

Uwezo wa Sasa wa Utendaji: (Eleza anachokiweza; Mfano katika taaluma/stadi za mambo ya kijamii/mawasiliano/stadi za kujimudu/mwenendo)

Shughuli Zitakazotekelezwa na Mwalimu:

.....

.....

.....

Viashirio vya Mafanikio:

.....

.....

.....

Vigezo vya Upimaji:

.....

.....

.....

Mbinu za Upimaji:

.....

.....

.....

Zana za Upimaji:

.....

.....

.....

4: Mkataba wa Makubaliano ya Uandaaji na Utekelezaji wa Mpango Binafsi wa Kielimu

Tarehe ya mukutano ujao wa kutathmini utekelezaji wa mpango na maendeleo ya mwanafunzi mwenye uziwikutoona:

.....

.....

.....

Wahusika

Jina la mzazi/mlezi.....

Saini.....

Jina la Mwalimu .....

Saini.....

Wataalamu/waalikwa wengine;

(a) ..... Saini.....

(b) ..... Saini.....

(c) ..... Saini.....

Kumbuka: Mwalimu wa mwanafunzi mwenye uziwikutoona ndiye atakayekuwa na jukumu la kuitisha mukutano wa kuwakutanisha wadau wanaohusika.

**WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA
TAASISI YA ELIMU TANZANIA**

Kiambatisho na. 4: Fomu ya Tathmini ya Mpango Binafsi wa Kielimu

A: Taarifa za Mwanafunzi

1. Jina la mwanafunzi: ..... Jinsi: .....
2. Darasa/hatua: .....
3. Tarehe ya uchunguzi/upimaji: .....

B: Tathmini

1. Tarehe ya Tathmini: .....
2. Lengo Lililo tathminiwa: .....
3. Matokeo ya Tathmini: .....

.....
.....
.....4. Maoni/Mapendekezo ya kuboresha kutokana na tathmini iliyofanywa:

C: Mambo muhimu ya kuzingatia katika kutoa mrejesho:

1. Kiwango cha sasa cha utendaji

Mawasiliano

Mwanafunzi ana uwezo wa kuwasiliana katika

- (a) Kuongea
- (b) Lugha ya alama
- (c) Alama mguso
- (d) Breli
- (e) Maandishi yaliyokuzwa

2. Mwenendo (uhusiano na wenzake)

Mawasiliano ya mwanafunzi kwa:

- (a) Wenzake
- (b) Walimu
- (c) Wazazi/walezi
- (d) wagoni

3. Malengo ya mwaka

Eleza maeneo yatakayohitajika kuwekewa kipaumbele katika mwaka wa masomo unaofuata.

**WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOGIA
TAASISI YA ELIMU TANZANIA**

Kiambatisho 5: Mfano wa Ratiba ya Masomo Hatua I

VIPINDI VYA MASOMO/UMAHIRI					
Muda	Jumatatu	Jumanne	Jumatano	Allhamisi	Ijumaa
2:00-2:30	Mduara wa salamu	Mduara wa salamu	Mduara wa salamu	Mduara wa salamu	Mduara wa salamu
2:30 - 3:00	Usafi wa kinywa	Usafi wa uso/kichwa	Usafi wa mwili	Usafi wa mavazi	Kazi za vikundi
3:00 - 3:30	Kazi za vikundi (michezo yenye kanuni)	Kazi za vikundi (matendo ya kihisabati)	Kazi za vikundi (michezo yenye kanuni)	Kazi za vikundi (matendo ya kihisabati)	Kazi ya mwanafunzi mmojammoja
3:30 - 3:40	PUMZIKO DOGO/KWENDA UWANI * Mafunzo ya matumizi bora ya choo				
3:40 - 04:10	Mijongeo/kufahamu mazingira ya shule	Kuweka kamba kwenye matundu ya viatu	Kufunga vifungo kwenye nguo	Kipindi huru	Kipindi huru
04:10 - 4:50	MAPUMZIKO (CHAI) * Mafunzo ya nidhamu ya kula/kunywa				
04:50 - 05:20	Kutunga shanga	Kusoma	Ziara	Kuandika/Uchoraji	Ziara (wote)
05:20 - 05:50	Kazi za vikundi	Kipindi huru	Kazi za vikundi	Kazi za vikundi	Ziara (wote)
05:50 - 6:20	Sanaa/Michezo	Sanaa/Michezo	Sanaa/Michezo	Sanaa/Michezo	Tathmini ya ziara (wote)
6:20 -	Kufunga	Kufunga	Kufunga	Kufunga	Kufunga

Kumbuka: Panga ratiba kulingana na uwemo wa utendaji wa mwanafunzi mwenyewe uziwikutoona, zingatia hatua (I –III) kulingana na mazingira na kwa kuzingatia umahiri unaokusudiwa kujengwa.

WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA
TAASISI YA ELIMU TANZANIA

**KIAMBATISHO 6: Fomu ya Taarifa ya Maendeleo ya Mwanafunzi mwenye
Uziwikutoona**

A: Taarifa Binafsi

Jina la mwanafunzi: .....

Jina la shule/kitengo: .....

Umri wa mwanafunzi: .....

B: Taarifa za Maendeleo ya Kitaaluma

	Maeneo ya kupima	Kiwango cha mafanikio	Mapendekezo
1	Maendeleo katika kujenga umahiri		
	(a) Stadi za mawasiliano (kuwasiliana/kuhusiana)		
	(b) Stadi za kujimudu (usafi, mafunzo kabilishi na ujengeaji)		
	(c) Kutumia stadi za KKK		
	(d) Kumudu stadi za ujasiriamali katika uzalishaji mali		
	(e) Kumudu stadi za michezo na sanaa		
	(f) Kutumia TEHAMA katika maawasiliano		
2	Maendeleo ya tabia		
3	Maendeleo ya afya		

Mwalimu unaweza kutumia vigezo vya utendaji alivyofikia mwanafunzi mwenye uziwikutoona katika kujifunza mfano; **vizuri sana, vizuri, wastani, chini ya wastani.**

Mapendekezo ya Mwalimu: .....

Jina la Mwalimu Mkuu: ..... **Sahihi:** ..... **Tarehe:** .....

Faharasa

Audiolojia	elimu ya sayansi ya sikio inayohusu sikio, kusikia na magonjwa ya masikio
Kifaa/Zana rekebifu	zana iliyobuniwa na kuongezwa kwenye kifaa kingine ili kuboresha kifaa kingine na kwa ajili ya kuongeza utendaji wa kazi
Mahitaji maalumu	uhitaji wa mtoto aliyetambulika kuhitaji uangalizi na huduma ya kipekee kulingana na hali au utendaji wake kutokuwa sawa na wengine katika kundi au darasa linalohusika
Mkoba wa kazi	jalada au kifaa kinachutumika kuhifadhi kazi za mwanafunzi alizozifanya hatua kwa hatua katika nyakati tofauti ambazo zitafanyiwa upimaji ili kutathimini maendeleo ya ujifunzaji na ufundishaji
Urekebifu	uwezekano wa kukibadilisha kitu kutoka hali ya awali na kukifanya kiendane au kukidhi hitaji la mlengwa
Matini	maandishi yaliyomo katika andiko linalohusu jambo fulani
Mrejesho	matokeo ya kitu fulani
Rekebifu	yenye kuwezesha kubadilika kwa urahisi ili kukidhi au kufaa katika mazingira yoyote mapya
Programu	mfumo ambao hufanya kompyuta iweze kutumika kwa kazi fulani
Umahiri	ujuzi wa kufikiri na kufanya jambo fulani
Breli	mfumo wa kusoma na kuandika kwa kupapasa unaotumiwa na mtu asiyeona
Maandishi yaliyokuzwa	maandishi yenye fonti kumi na nne na kuendelea yanayomwezesha mtu mwenye uoni hafifu kusoma
Shimesikio	kifaa cha kielektroni ambacho hukuza mawimbi ya sauti kwa ajili ya watu wenye usikivu hafifu

Marejeleo

Hersh, M. A & Johnson, M. A. (2003). *Assistive technology for the hearing-impaired, deaf and deafblind*. London: Springer-Verlag.

Kathy, H. (2004). *Perkins activity and resource guide: A handbook for teachers and parents of students with visual and multiple disabilities*. Second Edition. Perkins School for the Blind. Watertown, MA, USA.

Linda, A. (2002): Understanding deaf blindness; Issues, perspectives, and strategies: Volume 1. Home Oriented Program Essentials, dba HOPE, Inc.USA

Miles, B & Riggio, M. (1999). *Remarkable conversations: A guide to developing meaningful communication with children and young adults who are deafblind*. Perkins School for the Blind. Watertown, MA, USA.

Riggio, M & McLetchie, B. (2008). *Deafblindness: Educational service guidelines*. Perkins School for the Blind. Watertown, MA, USA.

Taasisi ya Elimu Tanzania. (2015). *Muhtasari wa elimu ya msingi darasa la I*. Dar es Salaam. Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia.

Taasisi ya Elimu Tanzania. (2015). *Mtaala wa elimu ya msingi darasa la I na la II*. Dar es Salaam. Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia.

Taasisi ya Elimu Tanzania. (2019). *Mtaala wa elimu ya msingi darasa la III na VII*. Dar es Salaam. Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia.